

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Mezigenerační rozdíly v porozumění frazémům v češtině

Intergenerational differences in understanding idioms in Czech language

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Eva Hájková, CSc.

Autor bakalářské práce:

Barbora Červenková

Trvalé bydliště autora:

Na Spojce 10, Praha 10, 101 00

Studijní obor:

Specializace v pedagogice
Český jazyk – Základy společenských věd
se zaměřením na vzdělávání
Prezenční forma studia

Rok dokončení bakalářské práce: 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.
Prohlašuji také, že odevzdaná elektronická verze bakalářské práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze dne 17. 6. 2013

Barbora Červenková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní doc. PhDr. Evě Hájkové, CSc., za cenné rady a připomínky, které přispěly ke zpracování a dokončení práce. Děkuji také všem respondentům, kteří se podíleli na dotazníkovém šetření, bez jejichž pomoci by práce nemohla vzniknout.

OBSAH

Úvod.....	- 6 -
1. TEORETICKÁ ČÁST	- 8 -
1.1. Metodologie bakalářské práce	- 8 -
1.2. Terminologické základy k práci.....	- 9 -
1.2.1. Frazeologie	- 9 -
1.2.2. Frazém a idiom	- 10 -
1.2.3. Klasifikace frazémů	- 11 -
1.2.4. Princip vzniku frazémů a dělení frazémů podle původu	- 13 -
1.2.5. Vznik frazeologismů na základě metafory, metonymie a synekdochy.....	- 15 -
1.2.6. Frekvence ve frazeologii.....	- 16 -
1.2.7. Vymezení pojmu generace.....	- 16 -
1.3. Teoretická východiska	- 17 -
1.3.1. Situace jazyka a jeho vývoj.....	- 17 -
1.3.2. Změny spjaté s přirozeným vývojem jazyka	- 18 -
1.3.3. Proměny současného českého jazyka.....	- 18 -
1.3.4. Mezigenerační rozdíly v jazyce a jazyk mladé generace.....	- 19 -
1.3.5. Obecné změny ve frazeologii, proměny frazémů a jejich aktualizace	- 21 -
1.3.6. Změny ve frazeologii z hlediska sémantiky	- 22 -
1.3.7. Další jevy v současné frazeologii.....	- 23 -
1.3.8. Využívání a proměny frazémů u mladé generace	- 24 -
2. PRAKTICKÁ ČÁST	- 25 -
2.1. Metodologie šetření	- 25 -
2.1.1. Dotazník	- 25 -
2.1.2. Frazeologismy použité v dotazníku	- 25 -
2.1.3. Charakteristika zkoumaného vzorku.....	- 26 -
2.2. Příprava na šetření	- 26 -
2.3. Cíl výzkumu	- 27 -
2.4. Vlastní výzkum.....	- 27 -
2.5. Výsledky výzkumu	- 27 -
2.5.1. Lidové frazémy.....	- 27 -
2.5.1.1. Mezigenerační rozdíly v porozumění lidovým frazémům.....	- 31 -
2.5.2. Kulturní frazémy.....	- 36 -
2.5.2.1. Mezigenerační rozdíly v porozumění kulturním frazémům	- 38 -
2.5.3. Moderní frazémy	- 41 -

2.5.3.1. Mezigenerační rozdíly v porozumění moderním frazémům.....	- 43 -
2.5.4. Mezigenerační rozdíly ve frekvenci používání frazeologismů.....	- 46 -
2.5.4.1. Mezigenerační rozdíly ve frekvenci používání lidových frazémů.....	- 47 -
2.5.4.2. Mezigenerační rozdíly ve frekvenci používání kulturních frazémů.....	- 49 -
2.5.4.3. Mezigenerační rozdíly ve frekvenci používání moderních frazémů.....	- 51 -
3. Závěr.....	- 53 -
4. Seznam literatury.....	- 55 -
5. Resumé.....	- 57 -
6. Klíčová slova.....	- 58 -
7. Přílohy.....	- 59 -

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá rozdíly v porozumění frazémům v češtině mezi jednotlivými věkovými generacemi. Hlavním úkolem je zjistit, zda se liší znalost frazeologických slovních spojení u jednotlivých generací a případně u které z nich je znalost nejvyšší. Dále potom, která ze skupin frazémů je pro mluvčí nejobtížnější a nejproblematictější. Dalším hlediskem, kterým se práce zabývá, je frekvence využití určitých frazémů. Především je ale práce zaměřena na to, zda je možné najít souvislost mezi věkem mluvčích a úrovní znalosti frazémů a případně jak se od sebe různé věkové kategorie v tomto ohledu liší.

V současné době je známo několik výzkumů, které se zabývají zkoumáním znalosti české frazémů rodilých mluvčích, ale také u cizinců. Pro příklad je možné uvést práce Marie Čechové, která v minulosti provedla několik výzkumů zaměřených na míru porozumění frazémům. V polovině osmdesátých let uskutečnila průzkum věnovaný pouze změnám ve frazeologii a vztahem mládeže k této lingvistické disciplíně. Výsledek jejího výzkumu sice ukazuje ústup tradiční lidové frazeologie, ale zároveň také velmi dobrou znalost frazeologismů mezi lidmi. Dále potom můžeme zmínit výzkum zaměřený na míru porozumění kulturním frazémům u dospělých z devadesátých let. Podobný zajímavý výzkum provedl také Jiří Hasil, který se zabýval na porozumění různým typům frazémů u cizinců žijících v České republice. Tato práce se ale na rozdíl od těchto výzkumů navíc zaměřuje na porozumění a znalost různých typů frazeologismů napříč všemi věkovými kategoriemi mluvčích, jejichž mateřštinou je čeština.

Základní předpokladem práce je, že starší věkové skupiny lépe rozumí lidovým a kulturním frazémům a naopak mladší generace se lépe orientuje v moderních a převzatých spojeních, která naopak mohou činit určité potíže právě generaci starší. Dalším předpokladem je fakt, že starší generace ve své mluvě více užívá frazeologismů než osoby mladší nebo děti. Výsledky těchto předpokladů jsou uvedeny v závěru práce.

Výzkumná část k této práci probíhá formou dotazníkového šetření, který se respondentů dotazuje na znalost významů jednotlivých frazémů a na frekvenci používání v jejich běžné řeči. Na následném zpracování a vyhodnocení, včetně grafického, jsou získány konkrétní výsledky k předem položeným tezím (viz výše).

Dotazník je vytvořen tak, aby v něm byly zastoupeny různé typy frazémů, tedy lidové, kulturní i moderní či nově přejaté. Podle tohoto kritéria byly vybírány jednotlivá frazeologická spojení. Do dotazníku jsou zařazeny jak známější frazémy, které se mezi lidmi často používají, tak i frazémy méně známé. Toto hodnocení je ale ryze subjektivní a není

vyloučeno, že názor respondentů je odlišný. Pro výběr sloužil především několiksvazkový Slovník české frazeologie a idiomatiky od Františka Čermáka, který obsahuje několik tisíc slovesných i neslovesných výrazů a také přirovnání.

Závěrem šetření i celé této práce se budeme snažit vystihnout celkový stav porozumění dnešní frazeologii mezi lidmi a mezi jednotlivými generacemi, a zda je i v současné době rozdíl patrný. V této části také budou zmíněny další informace získané z dotazníků a potvrzeny či vyvráceny předpokládané hypotézy.

Toto téma je zajímavé z mnoha hledisek. Především proto, že jiné výzkumy, které se zabývají podobným tématem, se z velké většiny zaměřují na jednotlivé věkové skupiny, a ne na vztah a rozdíly mezi nimi. Práce by se mohla stát podnětem pro další zkoumání, například jej pojmout z hledisek genderových rozdílů v užívání frazeologie.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1. Metodologie bakalářské práce

V této části práce se zabýváme metodami, které byly využity pro vytvoření práce. Pro zpracování bakalářské práce bylo vzájemně kombinováno několik metod.

V následující kapitole teoretické části práce je nastíněna především základní terminologie, která je potřebná pro správné pochopení celé práce. Následně jsou vymezena teoretická východiska a současný stav jazyka a frazeologie v českém jazyce. Věnujeme se také popisu jazyka a proměnám frazeologie nejen u mladé generace. Teoretická část je zpracována především na základě předem prostudované odborné literatury, kterou uvádíme v závěru práce.

Praktická část práce je založena na šetření, které využívá kvantitativní metody a je vedeno prostřednictvím dotazníků, na němž se podíleli respondenti všech věkových kategorií a který byl dotazovaným osobám osobně předložen při výuce či během návštěv, čímž bylo dosaženo vyšší relevantnosti výzkumu. Zjištěné informace jsou následně analyzovány a vyhodnoceny a na jejich základě jsou ověřovány předem dané teze a vytvořeny závěry.

Kvantitativní metoda je v šetření použita především z důvodu získání odpovědí na konkrétní otázky od co největšího počtu a nejširšího spektra osob. Díky tomu jsou mezi respondenty lidé odlišného věku, vzdělání, ale také z různých regionů a částí republiky. Samotnou podstatou kvantitativního výzkumu je především získávání omezeného počtu informací o velkém množství jedinců. Následně pak můžeme dojít k ověření stanovených předpokladů a generalizaci, kdy výsledky vztáhneme na celou populaci, jak je tomu i v tomto šetření, kdy se snažíme postihnout mezigenerační rozdíly v rámci populace českých mluvčích.¹ Existuje možnost k použití také metody kvalitativní, Ta ale není použita proto, že bychom nedosáhli tak širokého rozmezí respondentů. Kvalitativní výzkum je navíc užíván především v případě, kdy chceme zjistit co nejvíce informací v rámci menšího množství jedinců, aby bylo možné pátrat po souvislostech. I my sice chceme sledovat určitou souvislost mezi porozuměním frazeologii a věkem mluvčích, avšak zaměřujeme se pouze na tento užší okruh informací. Hypotézy a předpoklady jsou v kvalitativním výzkumu formovány během

¹ JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-749-3.

² Tamtéž, str. 203-204.

³ FILIPEC, Josef. Česká frazeologie. In: *Naše řeč* [online]. 1984, roč. 67, č. 3. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z:

zkoumání, z výsledků a pozorovaných jevů jsou vyslovovány předběžné závěry, které jsou následně ověřovány dalším výzkumem - například vedeným právě kvantitativní metodou. Tomuto výzkumu tedy příliš nevyhovuje. Naopak v případě námi použitého kvantitativního šetření jsou předpoklady vytvořeny před začátkem samotného výzkumu a šetřením se potvrzují či vyvracejí (viz Závěr).²

1.2. Terminologické základy k práci

V této části se zabýváme především vymezením základních pojmů, která jsou stěžejní pro tuto práci – tedy frazeologie, frazém, klasifikace frazémů a princip jejich vzniku, ale také generace.

1.2.1. Frazeologie

Frazeologii můžeme definovat jako lingvistickou disciplínu, která se zabývá ustálenými slovními spojeními, která nesou svůj význam pouze jako celek. Základními pojmy, se kterými frazeologie pracuje, jsou frazém a idiom.

Významy takových slovních spojení známe často z běžné komunikace a v mnoha případech si jejich používání ani neuvědomujeme. Tím ale rozhodně nelze říct, že by frazeologie byla snadným lingvistickým úsekem. Výzkum frazeologických jednotek totiž předpokládá dobrou znalost problematiky všech jazykových rovin, především lexikální a sémantické, které se podílejí na tvorbě velmi specifické struktury frazémů, na jejich typologii a na vzniku vůbec.³

Frazémy jakožto slovní spojení připouštějí jak frazeologický význam, tak jejich doslovné chápání, ačkoli se tímto způsobem využívají pouze zřídka (například v případě, kdy chceme vtipně zareagovat na nějakou situaci, nebo v ironii) – jsou to tedy homonyma. Jejich dvojznačnost ruší až kontext, ve kterém jsou pronášena.⁴

² Tamtéž, str. 203-204.

³ FILIPEC, Josef. Česká frazeologie. In: *Naše řeč* [online]. 1984, roč. 67, č. 3. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6460>.

⁴ ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1982, str. 105-106.

1.2.2. Frazém a idiom

Frazémem, nebo též frazeologismem, nazýváme ustálené slovní spojení alespoň dvou slovních forem. Tyto formy mají celistvý význam, zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek. Charakteristickým rysem je také skutečnost, že minimálně jeden z komponentů takového spojení je v dané funkci omezen pouze na tuto kombinaci, ale v jiných případech ji nenese. Poměrně často najdeme i prvky monokolokability, tedy taková slova, která se již nikde, kromě konkrétního frazému, v jazyce nevyskytují⁵ (*honit bycha, mít prě, dávat všanc, dávat bacha* aj.).⁶ Tato skutečnost může mít ale vliv na snížení srozumitelnosti pro některé mluvčí.

U frazému můžeme mluvit o tzv. desémantizaci, neboli oslabování významu jednotlivých komponentů. U každého konkrétního spojení se však míra tohoto procesu liší. Jejím krajním případem pak jsou právě výše zmíněné frazémy s monokolokabilními prvky. Je také nutné si uvědomit, že celostní význam frazeologismu není žádnou „sumou“ významů jednotlivých komponentů, ale že takové slovní spojení musíme chápat jako celek a nelze jej rozčlenit na jednotlivé složky.⁷

Dalším typickým znakem frazémů je metaforičnost a expresivita.⁸ Komponenty současných spisovných frazeologismů často tvoří slova zastaralá a archaismy, jak lexikální, tak i gramatické (*kout pikle, nemá kouska rozumu, leže ladem*). Dále pak například slova nářeční, jiná nespisovná slova (*o fous* = ve smyslu přesně, včas) i nespisovné tvary (*vem to nešť*). Samozřejmostí pak jsou slova běžná, neutrální a plně spisovná. Naopak ale zdůrazněme, že slova běžná, neutrální či plně spisovná jsou komponenty frazeologismů zastaralých a nespisovných (*propálit pánevku, dostat na frak, vzít si to na triko* apod.). Pokud to tedy shrneme, tak přítomnost zastaralého prvku není příznakem zastaralosti, ale naopak může značit ustálenost frazeologické jednotky v současném jazyce. Stejně tak potom

⁵ GREPL, Miroslav a kol.. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4, str. 71.

⁶ Tamtéž, str. 71.

⁷ MACHAČ, Jaroslav. K nespisovným složkám frazeologie národního jazyka. In: *Naše řeč* [online]. 1979, roč. 62, č. 1. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6093>.

⁸ ČECHOVÁ, Marie. Dynamika frazeologie. In: *Naše řeč* [online]. 1986, roč. 69, č. 4. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6639>.

přítomnost nespisovného komponentu většinou nevyklučuje příslušnost takového frazému ze spisovné vrstvy jazyka.⁹

Druhou základní jednotkou frazeologie je idiom, dříve také označován jako „nepřeložitelný frazeologismus.“ Jak již tento zastaralý název napovídá, jedná se o takový typ slovního spojení, který nelze smysluplně přeložit do jiného jazyka.¹⁰ Zde je hlavní důraz kladen na významovou stránku.¹¹

Obě jednotky, tedy frazém i idiom, jsou prostředky s mírou výrazové automatizace. Podle Miroslava Grepla jsou to takové jazykové prostředky, které jsou běžnou součástí spisovné normy a při komunikačním aktu vystupují z jazykového povědomí mluvčích a adresátů jako ustálené nástroje komunikace.¹²

1.2.3. Klasifikace frazémů

Frazémy, nebo také frazeologismy dělíme do několika skupin z několika hledisek. V odborných publikacích je možné najít několik způsobů, jak na takové dělení nahlížet. V této práci se zaměříme především dělení, které uvádí Miroslav Grepl a které je založeno na jejich syntaktické podobě a skladbě.

Z prvního hlediska dělíme frazémy na **větné a nevětné**. Frazémy nevětné jsou určitá slovní spojení s ustáleným výrazem, které jsou zapojovány do již hotových vět až v konkrétním kontextu a podle potřeby jsou v nich dále formovány (např. *silný jako být* – „*Jeho syn je silný jako býk.*“). Zásoba nevětných frazémů je velmi bohatá a není ostře ohraničena proti volným slovním spojení. Tato skupina frazému se dále dělí na několik strukturních typů. Prvním typem jsou frazémy se slovesnou funkcí, tedy takové, které obsahují sloveso – *praštit se přes kapsu, dopadnou bledě*. Druhým typem jsou frazémy s funkcí jména v nominativu, vzniklé kombinací substantiva a adjektiva – *jidášský groš, růžové brýle*, třetí pak se stejnou funkcí, ale vzniklé kombinací substantiv – *hodina duchů, lev*

⁹ MACHAČ, Jaroslav. K nespisovným složkám frazeologie národního jazyka. In: *Naše řeč* [online]. 1979, roč. 62, č. 1. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6093>.

¹⁰ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. s. 161.

¹¹ GREPL, Miroslav a kol.. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4, str. 71.

¹² GREPL, Miroslav a kol.. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4, str. 768 – 770.

salónů, zkouška ohněm a další. Čtvrtým typem jsou frazémy s adverbialní funkcí, které vznikly kombinací substantiva a adjektiva, případně několika substantiv v jiném než prvním pádě – *na dosah ruky, s klidem Angličana*. Posledním, pátým typem pak jsou frazémy z neautosémantizovaných komponentů, tedy komponentů bez vlastního významu – *bodejť by ne*.¹³

Větné frazémy se dále dělí na slovesné a neslovesné, tomu se ale věnujeme níže. Do této kategorie patří pořekadla, tedy anonymní výroky vystihující určitou situaci („*Kovářova kobyla chodí bosa*.“). Dále pranostiky, které můžeme definovat jako specifická pořekadla, která se váží k určitému období v roce, dni či k atmosférickým jevům („*Medardova kápě, čtyřicet dní kape*.“). Třetím typem větných frazémů jsou přísloví, opět anonymní výroky, ale navíc obsahující mravní ponaučení („*Kdo se bojí, nesmí do lesa*.“). Posledním, velmi specifickým druhem pak jsou tzv. okřídlená slova, tedy takové frazémy, které vznikly na základě citátu nějaké známé osobnosti („*Veni, vidi, vici*“ nebo „*Alea iacta est*“ Julia Caesara). Na rozdíl od naprosto anonymních přísloví nebo pořekadel, u takových výrazů známe nejen autora, ale také dobové události jejich vzniku.¹⁴

Třetí, zvláštní typ frazémů, které z tohoto hlediska můžeme vydělit, nazýváme tzv. **dialogické frazémy**. Jedná se o takové frazeologismy, které se vztahují minimálně ke dvěma komunikantům neboli mluvčím. Je tedy potřeba dialogu, skládají se totiž z několika promluv. Pro příklad můžeme uvést:

A: „*Pozdrav pánbů!*“

B: „*Dejž to!*“¹⁵

Jak je již výše uvedeno, v rámci větných frazémů oddělujeme dále od sebe dvě skupiny - **slovesné a neslovesné**. V případě slovesných větných frazémů, jak již název naznačuje, je obsaženo ve větě sloveso a má tedy podobu slovesnou („*Potrefená husa nejvíc kejhá*.“), naopak u neslovesných sloveso nenajdeme („*Všude dobře, doma nejlíp*“). Specifickou podobou jsou frazeologická souvětí, která obsahují více vět, přičemž druhá věta

¹³ Tamtéž, str. 71.

¹⁴ ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1982. str. 12

¹⁵ GREPL, Miroslav a kol.. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4, str. 73.

často nese podobu výsledku či důsledku věty první („*Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.*“).¹⁶

Dalším hlediskem, jak můžeme frazémy dělit také podle původu, a to na **domácí a cizí**. Frazémy cizí přejímáme z jiných jazyků a často je také ponecháváme v původním jazyce (např. *ex post, in memoriam* apod.), ne však vždy je to ale možné. Domácí frazémy naopak vznikají na základě národní zkušenosti a vlastního jazyka.

Posledním typem spojení, které také řadíme k frazémům, jsou **ustálená přirovnání**. Naznačují sice také větnou strukturu, ale oproti větným frazémům se některé pozice v ní obsazují až v konkrétním kontextu, stejně jako u frazémů neslovesných. Jako příklad můžeme uvést: *spát jako na dudek* – „*Tatínek spí jako dudek*“. V běžném jazyce je používáme velmi často. Funkcí přirovnání je charakterizovat jednu skutečnost připodobněním k jiné, většinou obecné a dobře známé. Použijeme jej také v případě, chceme-li něco zdůraznit nebo kladně či záporně zhodnotit. Jsou tak prostředkem intenzifikace určité skutečnosti.

Přirovnání mají následující stabilní ustálenou podobu. Pro ukázkou nám poslouží věta „*Petr je zvědavý jako opice.*“ Substantivum *Petr* tvoří ve struktuře přirovnání comparandum, tedy kontextem daného, tudíž libovolně zaměnitelného referenta, který je celým přirovnáním charakterizován. U většiny případů jde o označení člověka. Sloveso *je* zastupuje tzv. relátor, komponent dávající přirovnání povahu predikátu. Adjektivum *zvědavý* nazýváme tertium comparationis. Vysvětlit jej lze tak, že se jedná o znak, který má comparandum, tedy charakterizovaný referent, společný s comparátem, tedy tím, k čemu přirovnáváme. Tato složka nemusí být vždy formálně vyjádřena. Spojovací výraz *jak/jako* je formální znak pro označení podobnostního vztahu a nazýváme jej komparátor. Poslední slovo, *opice*, vyjadřuje comparatum. Jedná se o zobecněný model, ke kterému přirovnáváme a velmi často označuje neživou osobu či živočicha.¹⁷

1.2.4. Princip vzniku frazémů a dělení frazémů podle původu

Frazeologismy vznikají především posunem původního významu komponentů, tedy svých jednotlivých složek, po němž následuje jeho automatizace a uchycení v běžné mluvě - úzu.

¹⁶ Tamtéž, str. 72.

¹⁷ GREPL, Miroslav a kol.. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4, str. 71 – 72.

Takové ustálení výrazových prostředků napomáhá výrazové úspornosti při komunikaci a také rozšiřování slovní zásoby.¹⁸

Existuje několik skupin frazémů, které dělíme podle vzniku. První z nich jsou **frazémy lidové a kolokviální**, neboli tradiční, které jsou vlastní spontánní běžné mluvené komunikaci mezi lidmi. Pro příklad můžeme uvést spojení jako *mít svatou trpělivost, ujel mu vlak* (ve smyslu něco nestihl, propásl), *být trnem v oku, nechat si zadní vrátka* a podobně. Hovorový ráz pozorujeme například u spojení *mít na kahánku, mlít si svou* (ve smyslu mluvit, stát si za svým názorem), nebo *být jako ze škatulky*. Objevují se běžně v mluveném jazyce u většiny mluvčích daného jazyka.¹⁹

Jako druhé jmenujme **slangové frazémy**, které mají svůj původ v určité skupině osob, které spojuje zájmové či pracovní prostředí. V případě slangu je nutné rozlišit lexikalizované případy od příležitostných projevů jazykové hravosti. Dobře viditelným důkazem prolínání slangu do frazeologie je vliv slangu studentského. Kromě velmi častých slangových frazeologismů ve významu „dostat“, jako je například *slíznout, koupit* a podobně, jsou typické obměny pozdravů nebo pobídek k odchodu, například *dej si vodchod, nebo zařad' zpátečku*. Dalším takovým frazémem je také ten k označení schůzky *dát si spicha*. Nalezli bychom ale mnoho dalších.²⁰ Dnes ale i tyto frazémy začínají získávat jakýsi neutrální nádech vzhledem k dlouhé době, kterou se používají. Některé, původně slangové frazeologismy (především z oblasti sportu), pronikly do spisovného jazyka v přeneseném významu a staly se tak součástí běžně mluveného jazyka („*zahrát to do autu*“).²¹ Vlastní frazeologický systém mohou mít i v jednotlivých rodinách či různých přátelských uskupení. Velmi často se frazeologizuje výrok některého člena z rodiny či skupiny, který se automatizuje v mluvě ostatních.²²

Další skupinou jsou tzv. **kulturní frazémy**, které jsou součástí kulturní historie a kulturního života člověka²³. Je možné mezi ně zařadit biblismy, frazeologismy antického nebo mytologického původu, ale také frazémy knižní, literární či filmové. V případě biblismů se

¹⁸ Tamtéž, str. 770 – 772.

¹⁹ ČECHOVÁ, Marie a kol.. *Současná česká stylistika*, 1. vyd. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-00-3, str. 214.

²⁰ MACHAČ, Jaroslav. K nespisovným složkám frazeologie národního jazyka. In: *Naše řeč* [online]. 1979, roč. 62, č. 1. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6093>.

²¹ Tamtéž.

²² ČECHOVÁ, Marie. Dynamika frazeologie. In: *Naše řeč* [online]. 1986, roč. 69, č. 4. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6639>.

²³ ČECHOVÁ, Marie. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. In: *Naše řeč* [online]. 1993, roč. 76, č. 4 [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7146>.

jedná o frazeologismy, které jsou vytvořeny na základě Bible a křesťanské kultury, a jejich původní příměr a metaforičnost jsou založeny na religiózních prvcích a tradici (*nést kříž, být Jidáš* – ve smyslu zrádce, *obětní beránek*). U biblismů se často setkáváme s velkými problémy v porozumění a pochopení, protože pro některé adresáty mohou být hůře srozumitelné. Se stejnými problémy se potýká i poslední skupina, a sice frazémy přejaté ze starověku a antické mytologie (*Achillova pata, Damoklův meč, jablko sváru* či *trojský kůň*).²⁴ U obou těchto skupin můžeme dokázat velkou míru uchycení a fixace v jazyce, ačkoli se v nich objevují méně frekventovaná zastaralá slova a výrazy. Užití a znalost kulturních frazeologických spojení se často váže především na vzdělání a sečtělou mluvčí. Nejsou tak všeobecně známé, jako frazémy lidové, ačkoli je v některých případech velmi obtížné najít hranici mezi lidovou a kulturní frazeologií. Navíc lze říci, že v širším slova smyslu patří lidová frazeologie do kulturní, neboť i ona je součástí kultury.²⁵

Velmi často se používají taková ustálená spojení, která vznikají v žurnalistice a pronikají do běžného jazyka. Nazýváme je **publicismy**. V některých případech mají svůj původ také ve sféře politického nebo společenského života. Pro příklad můžeme uvést spojení jako *palčivá otázka* nebo *horké křeslo*.²⁶

1.2.5. Vznik frazeologismů na základě metafory, metonymie a synekdochy

Jak je naznačeno v předešlé části, frazeologismy ve své podstatě vznikají nejčastěji posunem původních významů komponentů a jejich následnou automatizací. Tento proces je možný na základě několika způsobů. Nejčastěji se jedná o posuny založené na principu metafory,²⁷ tedy na základě podobnosti. Největší roli ve frazeologii hrají metafory konvencionalizované neboli uzuální, které se staly součástí jazykového systému. Tyto figury jsou všudypřítomné a jejich používání si mluvčí často ani neuvědomuje.²⁸ Právě díky tomu se tak mohly hladce včlenit do slovní zásoby. Uzuální metafory lze jednoduše definovat jako obecně užívané, pro příklad se

²⁴ ČECHOVÁ, Marie a kol.. *Současná česká stylistika*, 1. vyd. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-00-3, str. 218.

²⁵ ČECHOVÁ, Marie. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. In: *Naše řeč* [online]. 1993, roč. 76, č. 4 [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7146>.

²⁶ Tamtéž, str. 218.

²⁷ GREPL, Miroslav a kol.. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4, str. 772.

²⁸ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 2. přepracované. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7290-244-X, str. 103.

jedná například o frazeologismy typu *bojovat s větrnými mlýny, nebrat si servítek, mít máslo na hlavě* či *objevovat Ameriku*.²⁹

Kromě metafory se frazémy tvoří také na základě dalších dvou figur – metonymie a synekdochy. Principem metonymie je přenesení pojmenování na skutečnost na předmět, který s ní věcně souvisí. Na rozdíl od předchozí metafory ale zachovává primární význam přenášeného pojmenování, pouze ho přesouvá do pozadí.³⁰ Nejčastěji používaným typem metonymie pro tvorbu frazémů je synekdocha, která je založena na souvislosti části a celku. Přenáší se tedy buď pojmenování části na celek, nebo naopak. Příkladem takových frazémů jsou například - *nemá střechu nad hlavou* nebo *nepřišla ani noha*.³¹

1.2.6. Frekvence ve frazeologii

Také ve frazeologii a idiomatice můžeme slova dělit na frekventovaná či častá, ale také na slova nefrekventovaná a řídká. Nejfrekventovanější slovesa ve frazeologii jsou – *být, mít* a *nechat*. Málo frekventovaná slova mohou být a jsou velmi často monokolokabilní (např. *nechat na holičkách, je mu to putna, druhá míza* apod.), podmínkou to ale není.³²

1.2.7. Vymezení pojmu generace

Je také vhodné vymezit si pojem „generace“. Definice tohoto pojmu ale není pouze jedna.

Slovo „generace“ je odvozeno z latinského původu „*generatio*“, které znamená „plodit“.³³

Podle sociologického slovníku je generace „*seskupení příbuzných věkových skupin, které, prošly socializačním procesem v podobných historických a kulturních podmínkách. Doba trvání jedné generace je přibližně 25 - 30 let.*“ Členové jednotlivé generace tedy prošli

²⁹ GREPL, Miroslav a kol.. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4, str. 98 – 99.

³⁰ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 2. přepracované. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7290-244-X, str. 111.

³¹ GREPL, Miroslav a kol.. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4, str. 99.

³² ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1982, str. 54.

³³ POŠTOLKOVÁ, Běla. Je každá generace pokolením? In: *Naše řeč* [online]. 1980, roč. 1963, č. 3 [cit. 2013-05-26]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6199>.

socializací a vývojem ve stejné době a můžeme u nich vysledovat určité společné znaky, které ovlivňují právě kulturní a dobové faktory. Jejich životní názory, postoje či hodnoty jsou z velké části velmi podobné. Tak tomu samozřejmě může být i z hlediska jazyka.³⁴ V naší práci jsme se rozhodli využívat právě tuto definici.

Jednotlivé generace jsou spolu vzájemně propojeny, ačkoli každá je ovlivňována jinými podněty a tak může docházet také k mnohým konfliktům a nedorozumění.

Pojem generace také může být využíván pro označení umělců, literátů či filosofů, kteří tvoří či myslí v jednom směru, nebo naopak v užším slova smyslu pro jedince narozené ve stejný rok (tzv. generace fiktivní).³⁵

1.3. Teoretická východiska

Ve druhé kapitole teoretické části bakalářské práce se zaměříme na teoretická východiska a poznatky, které se týkají především témat, jako jsou proměny v současném jazyce a u dnešní mladé generace, jakými změnami prochází samotná frazeologie a jakými faktory je ovlivňována.

1.3.1. Situace jazyka a jeho vývoj

Pokud chceme zkoumat změny v nějakém jazyce, primárně musíme zjistit jeho současnou situaci. Pojem situace jazyka je definován jako obecný společenský jev, ve kterém se nachází daný jazyk, který zkoumáme. Jazyk se vyvíjí v jisté zemi nebo na určitém teritoriu v určitém období a za daných politických, sociálních a kulturních podmínek. Pokud chceme jeho aktuální situaci opravdu poznat, je nutné na ni nazírat v širším geografickém, politickém a kulturním kontextu. Nelze ji ale ani odtrhnout od jednotlivé společnosti, protože ani ony, ani jazyky, nejsou v izolaci od okolního. Naopak, ovlivňují se a komunikují spolu vzájemně s ostatními.

Je tedy patrné, že jazyk je ovlivňován mnoha faktory. Musíme si ale také uvědomit důležitý fakt, že jazyková situace se neustále vyvíjí. Takovou charakteristickou vlastnost každého jazyka nazýváme dynamičnost.³⁶ Právě ta je základním principem každého jazyka.

³⁴ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2.vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0, str. 91.

³⁵ LINHART, Jiří, Alena VODÁKOVÁ a Miloslav PETRUSEK. *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3, str. 340.

1.3.2. Změny spjaté s přirozeným vývojem jazyka

Na jazyk působí mnoho faktorů, ať již vnitřních nebo vnějších. Je přirozenou vlastností každého jazyka, že prochází vlastním vývojem. Neustále a trvale se mění a vyvíjí jeho jednotlivé složky.³⁷

1.3.3. Proměny současného českého jazyka

Jak je již řečeno výše, základní vlastností jazyka je jeho dynamičnost. Jazyk se neustále mění a vyvíjí. Tento proces ovlivňují níže zmíněné faktory.

Na každý jazyk působí mnoho faktorů, například politických nebo také vliv ostatních jazyků. Především ale tento vývoj provází jisté sociální změny. Česká republika vstoupila v devadesátých letech do tzv. „euroatlantické společnosti“. Sociologové si všímají několika hlavních faktorů a změn, které v této oblasti probíhají. První z nich je modernizace a rozvoj vědy, techniky a informatizace. Druhou je pak vznik masové společnosti, v níž dochází k velké standardizaci způsobu života, působením masmédií a společnost se stává velmi uniformní. Posledním jevem, který sociologové zmiňují, je globalizace společnosti, při které dochází k rozšiřování prostorů nejen v politice či ekonomice, ale také v kultuře. A právě všechny tyto faktory působí i na naši kulturu, a tedy také na jazyk.³⁸

Česká společnost za dobu své existence prošla mnoha změnami ve společnosti i režimů. Tyto změny ale byly z velké většiny chápány jako cizí tlak vnucovaný zvenčí, čemu se musela česká společnost přizpůsobovat. Téměř vždy ale tyto změny nebyly přijaty za vlastní a jazyk žádným zásadním dlouhodobým způsobem nezměnily.³⁹

Současná česká společnost na jednu stranu dychtivě přijímá nové věci ze světa, ale na stranu druhou se stále vyrovnává s minulostí. Obojí se reflektuje v jazyce, řeči a komunikačních procesech. V dnešní době je také neobyčejně aktivní a snadný pohyb obyvatelstva nejen uvnitř jednotlivých států, ale také mezi nimi. Důsledkem této migrace jsou například intenzivnější kontakty mezi jednotlivci, ale také mezi jednotlivými kulturami a tedy i jazyky. Dochází jak k tzv. jazykové homogenizaci, kterou můžeme vysvětlit jako snižování nebo dokonce odstraňování jazykové vymezenosti a odlišnosti každého národa, tak i k míšení

³⁶ DANEŠ, František. Současná jazyková situace. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6, str. 12.

³⁷ Tamtéž, str. 12.

³⁸ Tamtéž, str. 12.

³⁹ Tamtéž, str. 13.

jazyků a dialektů. Ale také k vzájemnému vlivu jednotlivých jazyků, které na sebe působí a které jsou ve vzájemném kontaktu. Těmto jevům, které v jazyce mohou způsobovat nestabilitu, nejistotu, ale také variantnost, nelze zabránit a dochází k nim i přes odpor části populace.⁴⁰

Je nutné si připomenout skutečnost, že pokud chceme rozlišit vývoj určitého jazyka, musíme přihlídnout k tomu, jak se jeho dnešní stav odlišuje od stavu z dob minulých a zohlednit způsoby a přijímání těchto změn. V posledním desetiletí prošel český jazyk mnoha změnami. Nejvíce viditelnou je přejímání jazykových jevů z cizích jazyků a přizpůsobování struktury češtiny těmto jevům. Dále pak to je vytváření nových jevů uvnitř českého jazyka, případně modifikace již existujících. Touto modifikací míníme posuny ve stylových hodnotách, ve významu, či ve frekvenci užívání jednotlivých slov či spojení. Takové změny jsou motivovány buď objektivními podmínkami, nebo subjektivními, které se liší u každého mluvčího. Jindy jde jen o módnost určitých jevů, kterých se uživatelé chytají, protože již několikrát bylo zjištěno, že naše národní společenství se chová velmi napodobivě a často přejímá jevy z ciziny, ale i z domácích zdrojů.⁴¹

V současné situaci českého jazyka není možné opomenout velmi nápadný vliv angličtiny. Důvodem této skutečnosti je mimo jiné i začlenění českého území do euroatlantického prostoru, nebo také snazší a aktivnější pohyb mluvčích i kultur a velký vliv anglicky mluvících zemí ve světovém uspořádání. Anglicismy, jak nazýváme slova v češtině přejatá z angličtiny, jak psané, tak mluvené, jsou v dnešních jazykových projevech v mnoha komunikačních oblastech velmi silně zastoupeny. Právě v této problematice se ale velmi projevují generační rozdíly.⁴²

1.3.4. Mezigenerační rozdíly v jazyce a jazyk mladé generace

Jak je řečeno výše, v současnosti proniká do češtiny mnoho jevů z anglického jazyka. Vždy tomu ale tak nebylo. Čeština nejprve dlouhou dobu čelila vlivům němčiny, následně také ruštiny. Vliv ruštiny ale oproti němčině nebyl u nás příliš velký, v oblasti běžné denní komunikace opravdu minimální. Tento vliv se objevoval především v oblasti politické organizace a ideologie. Důvodem tohoto nízkého přijetí a ovlivnění byl hlavně vnější neomalený tlak vyvíjený zvenčí a režimem, který vyvolával spíše odpor lidí, kterým se

⁴⁰ Tamtéž, str. 13.

⁴¹ Tamtéž, str. 19.

⁴² Tamtéž, str. 19.

bránilo ve svobodné volbě a tak odmítání bylo projevem jakéhosi vzdoru. Ruština navíc nebyla oblíbeným jazykem, stejně jako hodnoty, které zprostředkovávala. Dnešní vliv angličtiny je oproti tehdejšímu vlivu ruštiny naprosto masivní a anglicismy najdeme ve všech sférách jazyka, jak v odborné terminologii, tak v populární zábavě, ale dokonce také ve všedním styku a komunikaci mezi lidmi. Anglicismy jsou přejímány opravdu v hojném množství, a často v užívání nahrazují i slova domácího původu. Na jejich dnešní, až bezhlavé přejímání má vliv také reklama. Je ale také pravdou, že dnešní pronikání anglicismů je mnoha lidmi hodnoceno jako ohrožení češtiny a angličtinu považují za jazyk, který se ji snaží vytlačit na okraj.⁴³

Je samozřejmé, že slovní zásoba, kterou využívají určité generace, závisí na období a prostředí, ve kterém se formují a vyrůstají. Opomeneme nyní sociální vrstvy a vlivy takových jazykových vrstev jako je například slang. Zcela evidentní je vliv ostatních jazyků a kultur, ale také rozdíly v přijímání a používání spisovného jazyka. V současné době je to tedy především angličtina, která působí hlavně na jazyk mladé generace, naopak u generace dnešních seniorů je jazyk ovlivněn především němčinou.

Mladší generace je z hlediska jazykového typická tím, že její mluvčí, na rozdíl od generací starších, projevují velmi slabý, nebo dokonce vůbec žádný zájem o spisovný jazyk, který používají pouze v případě, že jsou k tomu donuceni okolnostmi, například při oficiálních či úředních komunikačních projevech, případně v psaném textu, který je obecně více spojen se spisovností. Častěji tedy používají obecnou a hovorovou češtinu. Mladí lidé nechtějí být svazováni a odmítají konvence. Je velmi oslaben pocit závaznosti a spoluzodpovědnosti za kvalitu jazyka, který v některých případech úplně mizí. Mění se také celá škála hodnot, kterou mluvčí vyznávají, a to se reflektuje také v jazyce, který používají. Dokázat to můžeme například na vyšší frekvenci a také na posunu významu vulgarismů. Dříve tradiční historicko-vlastenecký postoj už není v popředí.⁴⁴

Starší generace, především dnešních seniorů, velmi těžce nese snížení frekvence používání spisovného jazyka u mladších generací a tento jev si často spojují s tím, že mladí lidé nejsou dostatečně vzdělaní. Do jisté míry s tím ale tento jev nesouvisí, protože jazyk se mění a vyvíjí. Velmi často ale z těchto důvodů dochází ke konfliktům a neshodám mezi generacemi. Stejně neshody panují ohledně vulgarismů, jejichž význam a frekvence se v současnosti velmi posouvá. Mnoho z těchto slov a spojení přijímá dnešní mladá generace za

⁴³ DANEŠ, František. Současná jazyková situace. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6, str. 18-21.

⁴⁴ Tamtéž, str. 18.

neutrální a zcela běžná, starší generace se s nimi ale stále těžko vyrovnává a považují je za vulgární a hanlivá.

1.3.5. Obecné změny ve frazeologii, proměny frazémů a jejich aktualizace

V posledních padesáti letech se projevuje velký zájem o otázky frazeologie. Důkazem toho jsou mnohé teoretické odborné publikace a frazeologické slovníky, například několiksvazkový Slovník české frazeologie a idiomatiky od Františka Čermáka.⁴⁵

Stejně jako v ostatních složkách jazyka a lingvistických disciplínách, také ve frazeologii probíhají změny, které šíří. Proměnou procházejí všechny typy frazémů, ale tempo těchto změn a šíření není u všech stejné. Není ale prakticky možné s přesností určit, ve kterém komunikačním okruhu vznikly a v podstatě nemožné podrobně sledovat a popsat proces jejich šíření.⁴⁶ Velkou roli v šíření hraje volný a častý pohyb osob, usnadněná komunikace na jakoukoli vzdálenost (například díky internetu či telefonům), nebo také hromadně sdělovací prostředky a tisk. Frazeologie odráží různé vývojové etapy, kterými prochází národní společenství mluvčích daného jazyka. V zásobě naší frazeologie se zrcadlí nejen feudální poměry („*Panská láska po zajících skáče.*“)⁴⁶ a práce venkovského lidu (to najdeme například v pranostikách, např. „*Na sv. Řehoře, šelma sedlák, který neoře.*“), ale také buržoazní éra (*přijít na buben, mít vítr v kapse*). Ve frazeologii se odráží také technický pokrok, což můžeme sledovat při tomto srovnání - starší *jet plnou parou* versus novější *jet na plný plyn*, nebo ještě modernější verze frazému téhož významu *jet kosmickou/nadzvukovou rychlostí*. V současnosti vedle sebe také často stojí konkrétní a abstraktní význam, tedy prvotní a druhotný, např. *kdo maže, ten jede*, nebo *točí se mi hlava* a podobně.⁴⁷

Inovacemi procházejí také přísloví, rčení a pořekadla uplatňovaná v nových souvislostech. Často používáme mnohé frazémy, původně bezpříznakové, se záměrnou ironií (např. „*Zadarmo ani kuře nehrabe!*“).⁴⁸ Jindy se změny dotknou pouze obměny formy, tedy

⁴⁵ FILIPEC, Josef. Česká frazeologie. In: *Naše řeč* [online]. 1984, roč. 67, č. 3. [cit. 2013-05-26]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6460>

⁴⁶ DANEŠ, František. Současná jazyková situace. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6, str. 21.

⁴⁷ ČECHOVÁ, Marie. Dynamika frazeologie. In: *Naše řeč* [online]. 1986, roč. 69, č. 4. [cit. 2013-05-26]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6639>.

⁴⁸ Tamtéž.

změny jazykových prostředků - například obměny typu: „*Trpělivost přináší úspěch*“ (nikoli růže) či „*Člověk (nikoli sůl) nad zlato*.“⁴⁹

Ve frazeologii se dokonce v posledních letech projevíly některé zcela nové obraty, které ale můžeme pozorovat i v řeči obecně. Za prvé je to spojení „*něco je/není o tom*“, který je používán ve významu „něco záleží na něčem“ nebo „něco je smyslem něčeho“. Pro příklad můžeme uvést následující příklady: „*Když se ve škole snažíš, hned je to o něčem jiném*“ ve významu, že se mu začne lépe dařit a jsou vidět výsledky, nebo „*Demokracie je o tom...*“ a podobně. Tyto obraty se v současné době využívají velmi často.

Druhým novým obratem ve frazeologii je spojení „*až tak*“, které se využívá ve stejném smyslu jako příslovce „příliš“ nebo „moc“. Tento jev, který najdeme například ve větách jako „*Není to až tak důležité*.“ nebo „*Úspěšnost na zkoušce nebyla až tak dobrá*.“, je především v mluvených projevech poměrně dost frekventovaný. V tomto případě je původ a vliv, pod kterým spojení vzniklo, přisuzován slovenštině.

Věty jako „*Když to dopadlo tak, jak to dopadlo*“ nebo „*Když jsi k tomu přistupoval tak, jak jsi k tomu přistupoval, nemůžeš se divit výsledku*“ dokazují další inovaci v oblasti frazeologie v češtině. Ustálené spojení „*tak/jak*“ naznačuje, že mluvčí i adresát zná výsledný stav, který je většinou nežádoucí a negativní, a nemusí jej tudíž v promluvě opakovat, pouze na něj tímto spojením poukáže.⁵⁰

1.3.6. Změny ve frazeologii z hlediska sémantiky

Inovace a změny ve frazeologii probíhají také v oblasti sémantiky, a sice aktualizací již předtím existujících spojení. Jednou z takových změn je výměna pořadí obou částí frazému, případně nahrazení části druhé jejím protikladem („*Není důležité zúčastnit se, ale vyhrát*“ a „*Sportem k trvalé invaliditě*“ namísto původního „...ku zdraví“). Existují ale také obměny žertovné („*Není na světě člověk ten, aby ukradl všechno všem*.“), případně takové, které změnou druhého komponentu spojení popírají původní význam („*Host do domu, hůl do*

⁴⁹ ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003, 342 s. Jazykověda. ISBN 80-866-4200-3, str. 218 – 219.

⁵⁰ DANEŠ, František. *Současná jazyková situace*. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6, str. 21-22.

ruky.“) Takovéto obměny se používají především v případě, kdy chce mluvčí využít vtip, nebo na něco trefně poukázat.⁵¹

Dalším typem aktualizace frazeologismů je tzv. kontaminace, která vzniká na principu míšení nebo křížení částí dvou ucelených frazeologických jednotek takovým způsobem, že se z každého frazeologického spojení uplatní pouze jeden z komponentů, které se následně sloučí v nový celek. Kontaminace vznikají jak úmyslně, tak i omylem či kvůli neznalosti mluvčího. Úmyslné kontaminace frazémů („*Kdo jinému jámu kopá, až se ucho utrhne.*“) se v komunikaci používají v případě, že mluvčí chce zdůraznit nějakou nelogičnost postupu, nebo také k odpoutání pozornosti či ke zlehčení nepříjemné situace tím, že upoutá pozornost adresáta jinam.⁵²

1.3.7. Další jevy v současné frazeologii

Pro současnou frazeologii jsou typické různé hříčky s jednotlivými spojeními, které se mezi lidmi běžně využívají, především v soukromé neoficiální komunikaci. Jejich smyslem je často pobavit adresáta či ironizovat určité téma, nebo opět odvést pozornost od nějaké situace. Případně může být cílem mluvčího něco opravdu zdůraznit.

Mezi jazykové hry ve frazeologii, které se často vyskytují, patří užití první části frazeologického spojení tak, jak jsme zvyklí, v jeho obvyklé podobě, ale místo očekávané druhé části je užito neustáleného prostého konstatování nějaké skutečnosti (př. „*Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až zavedou vodovod*“ místo původního „*Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne*“). Efektivnosti takového využití je docíleno právě nenaplněným očekáváním. Jindy se v rámci jazykových her setkáváme s aktualizovaným dovětkem, které doplňuje nějaké pořekadlo nebo přísloví. Pro příklad můžeme uvést například „*Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek. Pozitří je taky den.*“ nebo „*Je to holka jako lusk. Zelená a křivá.*“ atd.⁵³

V této disciplíně ale existují také modifikace a změny, které nemají vliv na původní smysl spojení a žádným způsobem jej nemění (např. z původního „*Lež má krátké nohy*“ je

⁵¹ ČECHOVÁ, Marie. Dynamika frazeologie. In: *Naše řeč* [online]. 1986, roč. 69, č. 4. [cit. 2013-05-26]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6639>.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

odvozeno modifikované „*Lež má dlouhé nohy, ale daleko neuteče.*“). Tento jev najdeme ve všech sférách společnosti.⁵⁴

Opomenout nemůžeme ani vliv angličtiny na českou frazeologii. Jmenovat můžeme i takové slovní hříčky, při nichž vznikají hybridní spojení, která jsou tvořená na způsob makaronské literatury. Jedná se o taková spojení jako „*Vo co gou?*“ (ve smyslu „*O co jde?*“), v nichž se čeština mísí s jiným, cizím jazykem.⁵⁵

1.3.8. Využívání a proměny frazémů u mladé generace

Již od raného věku se děti hojně využívají různá říkadla či pořekadla. Vlivem rytmu a veršů, které většinou dodržují, si je děti velmi dobře pamatují. Jejich hlavním úkolem je předávání moudra či zkušeností a tento způsob je v jejich případě velmi produktivní. Jak je řečeno výše, v projevech dětí i mládeže se v současné době příliš neuplatňuje spisovný jazyk, a tato tendence se prolíná i do používání frazémů.

Pro starší děti a dospívající mluvčí je typická potřeba vtipně komentovat, aktualizovat a hlavně vymanit se z tendencí a stereotypů (např. „*Komu se zelení, od toho se opisuje*“). V jejich mluvě se velmi často objevují rýmované frazeologické neologismy (např. „*neke a make*“ ve smyslu „*nekecej a makej*“, tedy „*nemluv a pracuj*“). Pozorujeme u nich také smysl pro jazykovou hru, při nichž dochází k častým obměnám komponentů v přirovnání, tedy comparatum (např. „*Je nenápadnej jak sánky v létě/ jako sáně na Sahaře/ jako Eskymák na poušti*“ atd.).⁵⁶

Děti i mládež jsou obrazem svých rodičů a blízkých, což se projevuje také v jazyce, který se od nich učí. Právě oni mají relativně často problém s pochopením některých frazémů. Jejich znalosti totiž závisí především na jejich jazykové i mimojazykové zkušenosti, na okolí, které je utváří a na vzdělání – tato skutečnost se týká především frazémů kulturních či knižních. V současné době ale pozorujeme relativně vysokou frekvenci užívání kulturních frazémů i v médiích a právě z tohoto důvodu se míra jejich porozumění i u mladší generace mírně zvyšuje.⁵⁷

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ ČECHOVÁ. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. In: *Naše řeč* [online]. 1993, roč. 76, č. 4 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7146>.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ ČECHOVÁ, Marie a Kamila KARHANOVÁ. K recepci kulturních frazémů v současné komunikaci. In: *Naše řeč* [online]. 1995, roč. 78, č. 3 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7245>.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1. Metodologie šetření

2.1.1. Dotazník

Respondentům, rozděleným podle věku do tří skupin, jsme rozdali dotazník, který zkoumá znalost konkrétních frazémů a také míru jejich porozumění u dotazovaných.

První tři otázky jsou zaměřeny přímo na osobu respondenta. Dotazují se na věk, pohlaví a nejvyšší dosažené vzdělání.

Vlastní část dotazníku se skládá z dvanácti uzavřených otázek, které se ptají na význam daného frazému. K jedenácti z těchto otázek náleží ještě jedna uzavřená podotázka, která se respondentů ptá po frekvenci využívání frazému v jejich běžné mluvě.

Celý dotazník (viz Příloha č. 1) je vytvořen takovým způsobem, aby byl pro dotazované osoby co nejméně obtížný. U všech otázek vlastního výzkumu je dodržena jednotná grafická podoba i způsob vyplňování. Během vyplňování respondenti vybírají z možností, které jsou nabízeny a podle vlastního uvážení označí odpověď, kterou považují za správnou.

2.1.2. Frazeologismy použité v dotazníku

V dotazníku jsou použity frazeologismy větné i nevětné, a byly vybírány podle několika kritérií. V případě nevětných frazémů se jedná převážně o dvouslovné výrazy.

Prvním kritériem je příslušnost frazémů do následujících, předem vymezených skupin. První skupinou jsou frazémy lidové, druhou jsou frazémy kulturní, které jsou zastoupeny biblismy a frazémy s antickým původem. Následují moderní a přejaté frazémy.

Lidové frazeologismy jsou obsaženy nejvíce. Do této kategorie patří tato použitá spojení: „*sekat latinu*“, „*boží dopuštění*“, „*polykat andělíčky*“, „*Utáhli do na vařený nudli*“ a přirovnání „*Rozumíš tomu jako koza petrželi.*“ a „*Čumí jako tele na nový vrata.*“.

Kulturní frazémy reprezentuje jeden biblismus – spojení „*jidášský groš*“, a také dva frazémy antického nebo mytologického původu – „*danajský dar*“ a „*Je to jeho Achillova pata*“.

Spojení „*Mít kostlivce ve skříni.*“, „*Vydělat si dva tácy.*“ a „*bejt zkárovanej*“ zastupují skupinu frazémů moderních.

Dalším kritériem je výběr frazémů běžně a často používaných, ale také takových, které se užívají velmi zřídka. Toto kritérium je ale primárně závislé na subjektivním názoru.

2.1.3. Charakteristika zkoumaného vzorku

Výzkum je zaměřen na respondenty v rozmezí mezi jedenácti až osmdesáti lety. Jsou zastoupena obě pohlaví a osoby s různou úrovní vzdělání. Celkem se na šetření podílelo dvě stě čtyřicet šest osob z různých sociálních skupin a postavení, odlišného věku i různého regionálního původu.

Na základě věku, který spolu s pohlavím a nejvyšším dosaženým vzděláním dotazovaní uvádějí již v úvodu dotazníku, jsou respondenti rozděleni do tří hlavních skupin. První skupinu, tedy zástupce nejmladší generace, tvoří děti a mládež do devatenácti let (včetně). Druhá generace je zastoupena dospělými od dvaceti do padesáti let a lidé starší než padesát jedna let jsou zařazeni do generace starší. Respondenti byli vybíráni z řad známých, přátel, rodinných příslušníků, kolegů a žáků a to tak, aby bylo dosaženo co největší rozmanitosti z hlediska věku. Všichni zástupci nejmladší generace jsou žáky druhého stupně základní školy U Roháčových kasáren v Praze.

V rámci těchto skupin, které představují jednotlivé generace, je následně analyzován a vyhodnocen stav porozumění frazémům i frekvence jejich využívání. Samotné vyhodnocení obsahuje i grafické znázornění. Informace získané z dotazníkového šetření již nejsou dále dokazovány a ověřovány, např. pomocí rozhovorů.

2.2. Příprava na šetření

Před zahájením samotného výzkumu, na jehož základě je založena praktická část bakalářské práce, byl proveden tzv. pilotážní výzkum, který spočíval v rozdáni vytvořeného dotazníku třiceti respondentům a každá ze tří generací byla zastoupena deseti členy.

Tito respondenti si nejprve dotazník pročetli a následně jim byl dán prostor pro otázky. Všichni respondenti rozuměli způsobu, jakým mají dotazník vyplnit, a také rozuměli konkrétně položeným otázkám. Nikdo z tohoto vzorku respondentů neměl s vyplňováním potíže. Tímto jsme zjistili, že je dotazník pro ně srozumitelný a formulace otázek je vhodná.

Již na základě pilotáže bylo také odhaleno, že se objevují změny mezi jednotlivými věkovými kategoriemi. Na základě těchto zjištění bylo možné přistoupit k hlavnímu výzkumu.

2.3. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit rozdíly v porozumění a používání frazémů mezi jednotlivými generacemi a která z nich je z hlediska znalosti nejúspěšnější. Dále také hledání určitých souvislostí, které lze najít mezi znalostí frazeologie a věkem osob. Součástí výzkumu je také to, která z frazeologických spojení jsou pro mluvčí nejobtížnější. Druhotně pak bylo zkoumáno, zda existuje spojitost mezi věkem respondentů a frekvencí užívání u jednotlivých generací.

2.4. Vlastní výzkum

Výzkum je veden dotazníkovou metodou a účastní se ho celkem dvě stě čtyřicet šest osob, které jsou rozděleny podle věku do tří generací. Mladší generace, tedy lidé do devatenácti let věku, čítá osmdesát jedna osob. Střední generace, tedy dospělí od dvaceti do padesáti let, je reprezentována také osmdesáti jedním respondentem. Zbýlých osmdesát čtyři osob je zařazeno do starší generace.

Všichni respondenti byli seznámeni s účelem výzkumu a také se skutečností, že všechny odpovědi jsou anonymní. Následně byla každému rozdána tištěná verze dotazníku, který byl po vyplnění opět vybrán, čímž jsme docílili jejich stoprocentní návratnosti.

2.5. Výsledky výzkumu

Tato část obsahuje výsledky vzniklé na základě informací zjištěných během analýzy výzkumu. Analýza je doplněna také grafickým znázorněním ve formě tabulek a grafů.

2.5.1. Lidové frazémy

Ve skupině lidových frazémů jsou použita tři frazeologizovaná slovní spojení a tři rčení, z nichž dvě jsou ve formě přirovnání. V následující části se zabýváme znalostí konkrétních lidových frazémů, které jsme použily ve výzkumu, u jednotlivých generací.

Lidové frazémy [respondenti 0 - 19 let]							
Pohlaví	Odpovědi	<i>"Sekat latinu"</i>	<i>"Rozumiš tomu jako koza petrželi"</i>	<i>"Čumí jako tele na nový vrata"</i>	<i>"Boží dopuštění"</i>	<i>"Polykat anděličky"</i>	<i>"Utáhli ho na vařený nudli"</i>
ŽENA	Správně	32	32	41	38	32	34
	Chybně	13	13	4	7	13	11
MUŽ	Správně	31	31	35	32	28	26
	Chybně	5	5	1	4	8	10
Úspěšnost [%]		77,78	77,78	93,83	86,42	74,07	74,07
Celková úspěšnost [%]		80,66					
Celkem osob		81					

Tabulka č. 1

Lidové frazémy [respondenti 20 - 50 let]							
Pohlaví	Odpovědi	<i>"Sekat latinu"</i>	<i>"Rozumiš tomu jako koza petrželi"</i>	<i>"Čumí jako tele na nový vrata"</i>	<i>"Boží dopuštění"</i>	<i>"Polykat anděličky"</i>	<i>"Utáhli ho na vařený nudli"</i>
ŽENA	Správně	46	42	46	46	41	46
	Chybně	0	4	0	0	5	0
MUŽ	Správně	35	35	34	35	27	33
	Chybně	0	0	1	0	8	2
Úspěšnost [%]		100,00	95,06	98,77	100,00	83,95	97,53
Celková úspěšnost [%]		95,88					
Celkem osob		81					

Tabulka č. 2

Lidové frazémy [respondenti 51 let a více]							
Pohlaví	Odpovědi	"Sekat latinu"	"Rozumiš tomu jako koza petrželi"	"Čumí jako tele na nový vrata"	"Boží dopuštění"	"Polykat andělíčky"	"Utáhli ho na vařený nudli"
ŽENA	Správně	64	64	64	66	64	66
	Chybně	2	2	2	0	2	0
MUŽ	Správně	18	18	18	16	18	16
	Chybně	0	0	0	2	0	2
Úspěšnost [%]		97,62	97,62	97,62	97,62	97,62	97,62
Celková úspěšnost [%]		97,62					
Celkem osob		84					

Tabulka č. 3

První otázka se dotazuje po významu spojení *sekat latinu* (chovat se dobře, poslouchat, naplno a dobře plnit své povinnosti, především po nějakém pokárání⁵⁸) a odpovědělo na ni správně 91,87 % všech dotazovaných. Respondenti spadající do střední generace odpověděli stoprocentně správně (viz Tabulka č. 2), osoby starší jednapadesáti let z 97,62 % (viz Tabulka č. 3). Naopak mladá generace prokázala nižší znalost, správně odpovědělo pouze 77,78 % z nich (viz Tabulka č. 1).

Význam kolokviálního frazému *boží dopuštění* (řádění živlů v přírodě přecházející až v živelnou pohromu, nebo jiné velké neštěstí či veliký zmatek⁵⁹) správně zodpovědělo 94,72 % z celkového počtu respondentů. Stoprocentní znalost prokázala střední generace (viz Tabulka č. 2) a starší generace z 97,62 % (viz Tabulka č. 3). Nejnižší počet správných odpovědí, 86,42%, jsme zjistili u mladší generace (viz Tabulka č. 1).

V případě spojení *polykat andělíčky* (topit se, polykat při tom vodu, tonout⁶⁰) odpovědělo správně dvě stě deset osob, tedy 85,37 %. Nejlepších výsledků dosahuje skupina osob náležících ke starší generaci, která je úspěšná opět v 97,62 % (viz Tabulka č. 3). Znalost ostatních respondentů je nižší, u střední generace 83,95 % (viz Tabulka č. 2) a u dětí a mládeže dokonce pouze 74,07 % (viz Tabulka č. 1). Tento frazém byl pro odpovídající respondenty nejobtížnější ze všech lidových frazeologismů.

⁵⁸ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné A-P*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0347-9, str. 392.

⁵⁹ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy neslovesné*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1988, str. 71.

⁶⁰ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné A-P*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0347-9, str. 40.

U lidového frazému *Čumí jako tele na nový vrata* (dívat se na něco v hloupém, naivním a nechápavém údivu⁶¹) se před samotným výzkumem předpokládala velká znalost, které je dosaženo také proto, že obecná vlastnost telete je v představě lidí především naivita, prostoduchost a zvědavost⁶² a tak je možné si význam snadno odvodit. Toto očekávání je potvrzeno výzkumem, který dokládá vysoké a vyrovnané výsledky znalosti respondentů, správně odpovědělo 96,75 % z nich. Střední generace dosahuje 98,77 % správných odpovědí (viz Tabulka č. 2), starší generace 97,62 % (viz Tabulka č. 3). Nižší, ale přesto velmi vysokou znalost prokázala mladší generace s úspěšností 93,83 % (viz Tabulka č. 1).

U druhého frazeologického přirovnání *Rozumíš tomu jako koza petrželi* (člověk, často pseudoodborník, který projevuje absolutní neznalost nějakého problému, kterým se ale i přesto zabývá⁶³) se výsledky u jednotlivých generací mírně odlišují, správně jej zodpovědělo 90,24 % ze všech odpovídajících. Vysokého počtu správných odpovědí dosahuje opět starší s 97,62 % (viz Tabulka č. 3) a střední generace s 95,06 % (viz Tabulka č. 2). Z mladší generace osob do dvaceti let zná správnou odpověď jen 77,78 % respondentů (viz Tabulka č. 1).

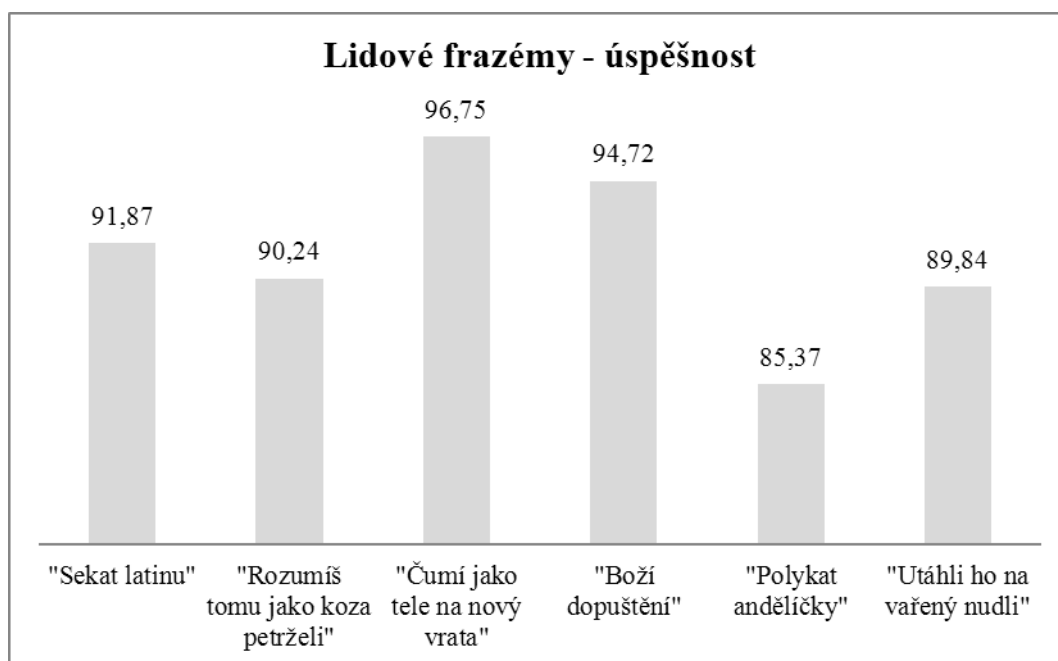
Posledním zkoumaným frazémem ze skupiny lidových frazémů je *Utáhli ho na vařený nudli* (velmi snadno s někým manipulovat, přemluvit ho či přimět k čemukoliv, lehce někoho oklamat⁶⁴). Nejúspěšnější jsou respondenti ze starší generace s 97,62 % správných odpovědí (viz Tabulka č. 3), hned za nimi následují osoby z generace střední, dosahující 97,53 % (viz Tabulka č. 2). Z mladší generace uvedlo správnou odpověď pouze 74,07 % dotazovaných (viz Tabulka č. 1). Celkem odpovědělo správně 89,84 % respondentů.

⁶¹ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Přirovnání*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1983, str. 357 – 358.

⁶² Tamtéž, str. 358.

⁶³ Tamtéž, str. 170.

⁶⁴ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné A-P*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0347-9, str. 546.

Graf č. 1

2.5.1.1. Mezigenerační rozdíly v porozumění lidovým frazémům

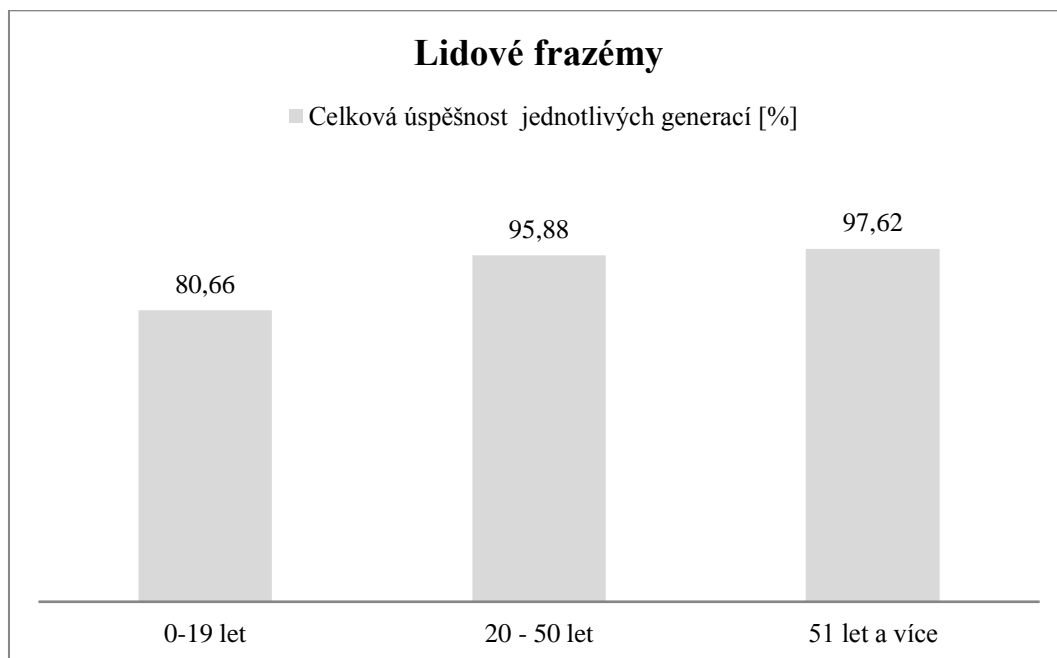
Lidová frazeologie se objevuje v běžné komunikaci většiny mluvčích daného jazyka⁶⁵ a odráží ráz myšlení, zkušeností a moudra národa, předpokládáme tedy její velkou znalost a vysokou míru porozumění jednotlivým zkoumaným frazeologismům z této kategorie.

V rámci lidových frazémů je u dotazovaných respondentů všech generací výzkumem dle očekávání prokázána relativně vysoká znalost (viz Graf č. 2), dokonce nejvyšší ze všech kategorií frazémů. Dle výsledků rozumí lidovým frazémům nejlépe starší generace respondentů s 97,62 %, střední generace dosáhla 95,88 % a nejmladší generace o poznání méně, 80,66 %.

Výzkumem je sice prokázán rozdíl v porozumění lidovým frazémům mezi jednotlivými generacemi a to tak, že střední a starší generace obecně vykázala lepší znalosti než generace mladší, avšak míra porozumění zůstává u všech generací více než uspokojivá. Obecně všechny uvedené lidové frazémy dělaly největší obtíže právě nemladší generaci. Pokud ale porovnáme všechny kategorie použitých frazémů, i tato generace projevila v rámci lidových frazémů nejvyšší míru porozumění.

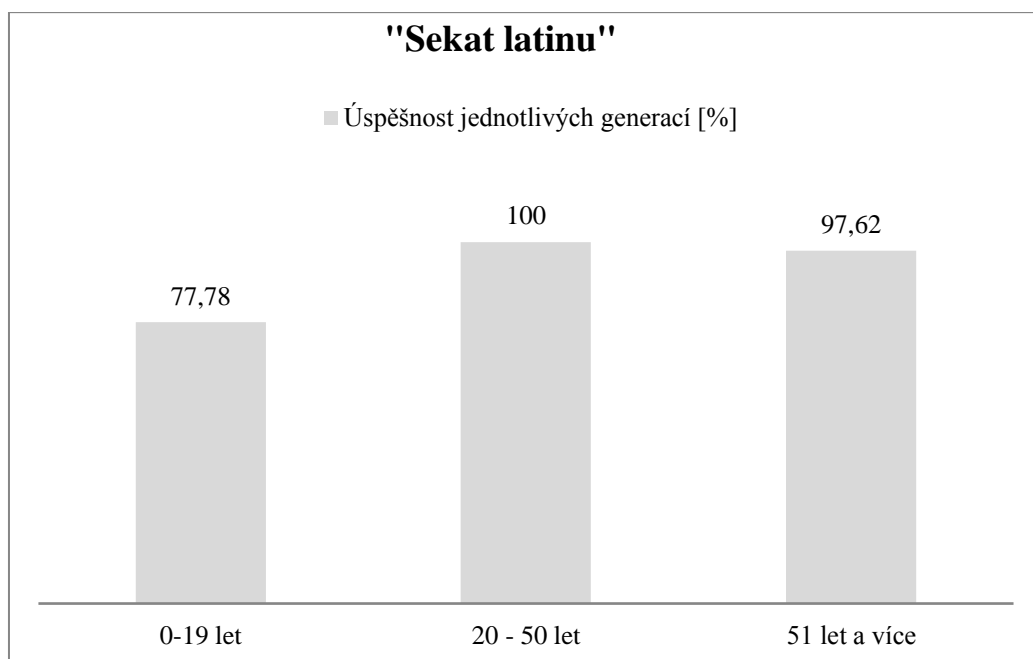
⁶⁵ ČECHOVÁ, Marie a kol.. *Současná česká stylistika*, 1. vyd. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-00-3, str. 214.

Domníváme se, že důvodem skutečnosti, že mladší generace prokazuje nižší míru porozumění lidovým frazémům, je fakt, že právě lidová frazeologie má často původ v přírodě, zemědělství či na venkově obecně. Vlivem urbanizace moderní doby ale lidé méně znají tyto skutečnosti a tak méně rozumí i frazémům, které jsou vytvořeny na těchto základech. V rámci mladší generace se navíc na výzkumu podílely především děti a mládež z města.

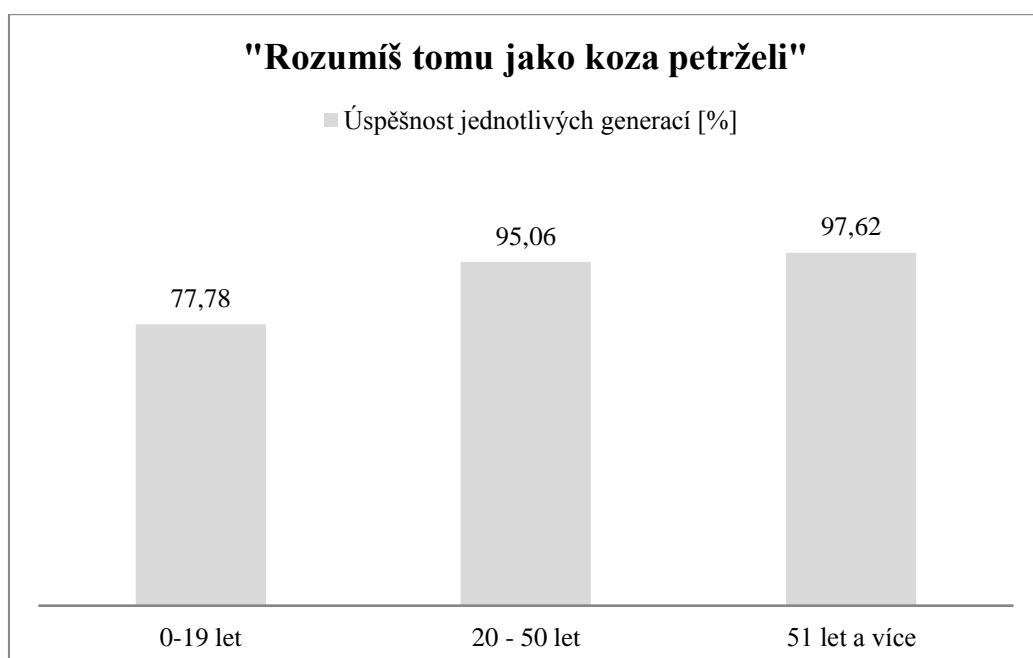

Graf č. 2

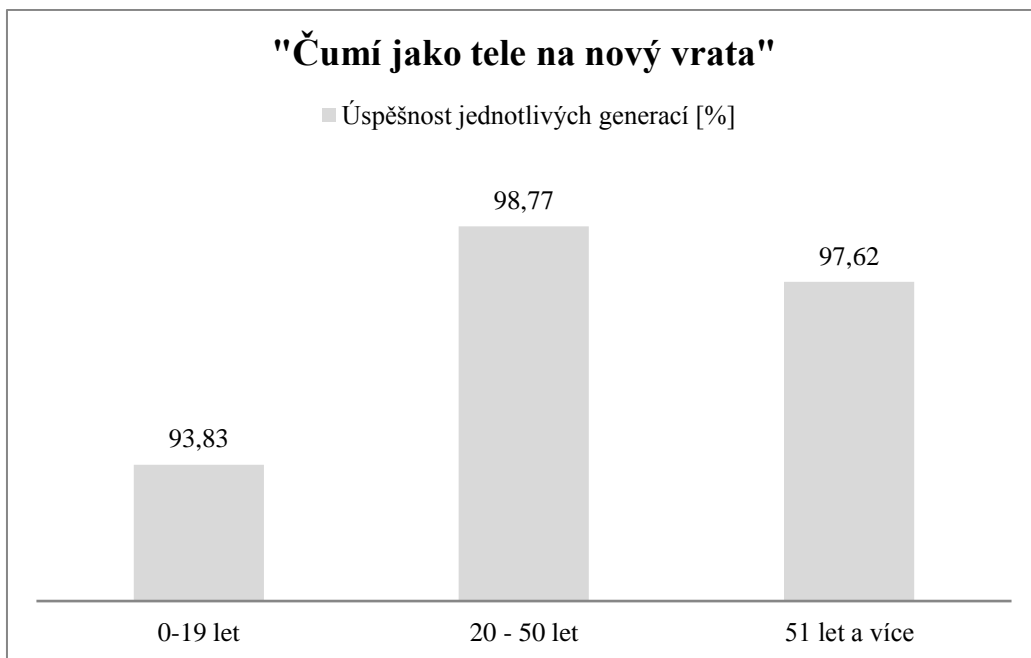
Rozdíly v porozumění jednotlivým lidovým frazémům jsou poměrně značné (viz Grafy č. 3–8). Nejvyšší míra porozumění je prokázána u frazému *Čumí jako tele na nová vrata* (viz Graf č. 5, celkem 96,75 % správných odpovědí). Dalším frazémem, který vykazuje velkou znalost i porozumění ze strany respondentů je spojení *boží dopuštění* (viz Graf č. 6, celkem 94,72 % správných odpovědí). Dobrá znalost je patrná také u spojení *sekat latinu* (viz Graf č. 3, celkem 91,87 % správných odpovědí) a *Rozumíš tomu jako koza petrželi* (viz Graf č. 4, celkem 90,24 % správných odpovědí). Překvapivě ale v případě těchto dvou frazémů nejvíce chybovaly děti a mládež do dvaceti let věku, ačkoli vzhledem k tomu, že se jedná o frazémy s jakousi výchovnou funkcí, byla předpokládána spíše opačná situace. Relativně málo respondentů rozumí spojení *Utáhli ho na vařený nudli* (viz Graf č. 8, celkem 89,84 % správných odpovědí). Nejmenší míru porozumění vykazuje výraz *polykat andělíčky* (viz Graf č. 7, celkem 85,37 %), se kterým měla opět nejvíce potíží mladá generace.

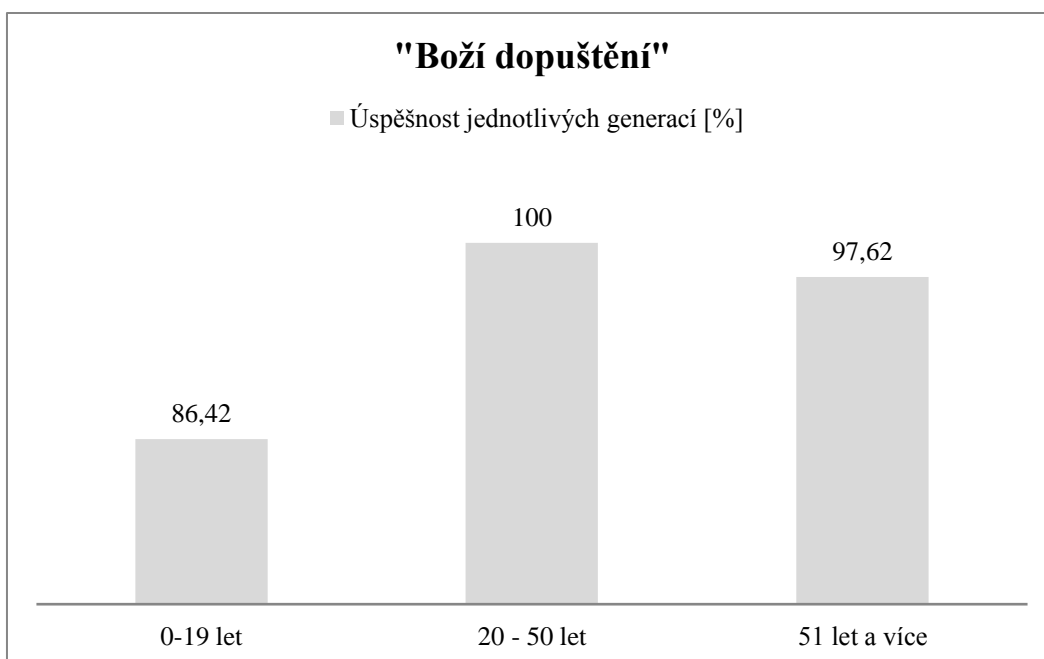
Graf č. 3

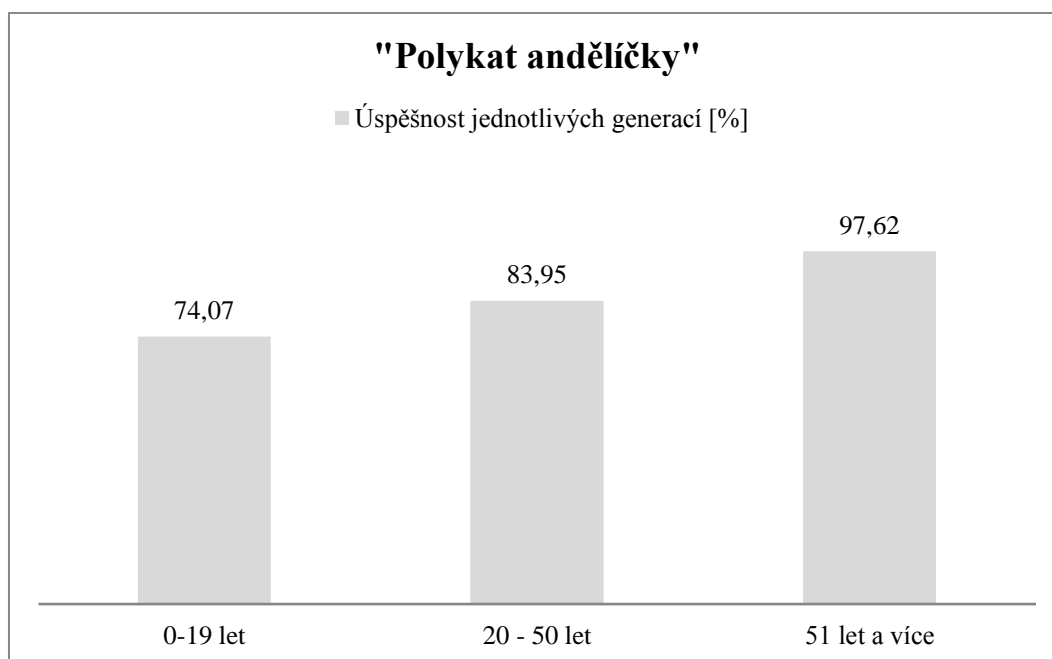
Graf č. 4

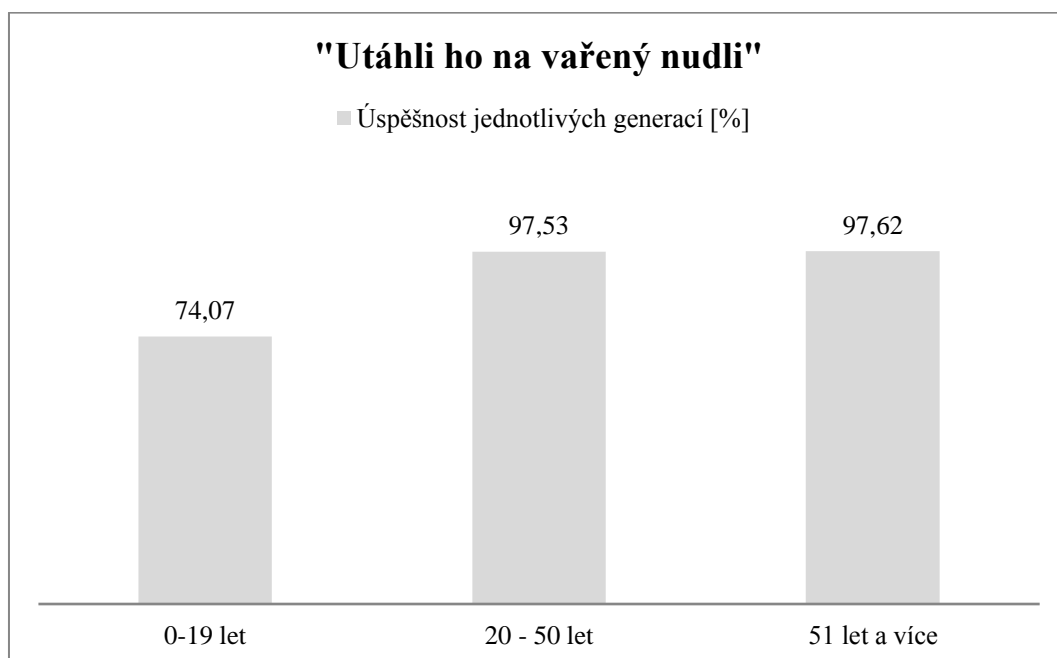
Graf č. 5

Graf č. 6

Graf č. 7

Graf č. 8

2.5.2. Kulturní frazémy

Tato skupina je zastoupena třemi frazémy – jedním frazémem s biblismem a dvěma knižními frazémy s prvky antiky a mytologie.

Kulturní frazémy [respondenti 0-19 let]				
Pohlaví	Odpovědi	<i>"Jidášský groš"</i>	<i>"Je to jeho Achillova pata"</i>	<i>"Danajský dar"</i>
ŽENA	Správně	26	38	19
	Chybně	19	7	26
MUŽ	Správně	20	34	20
	Chybně	16	2	16
Úspěšnost [%]		56,79	88,89	48,15
Celková úspěšnost [%]		64,61		
Celkem osob		81		

Tabulka č. 4

Kulturní frazémy [respondenti 20 - 50 let]				
Pohlaví	Odpovědi	<i>"Jidášský groš"</i>	<i>"Je to jeho Achillova pata"</i>	<i>"Danajský dar"</i>
ŽENA	Správně	41	46	42
	Chybně	5	0	4
MUŽ	Správně	33	35	31
	Chybně	2	0	4
Úspěšnost [%]		91,36	100,00	90,12
Celková úspěšnost [%]		93,83		
Celkem osob		81		

Tabulka č. 5

Kulturní frazémy [respondenti 51 let a více]				
Pohlaví	Odpovědi	"Jidášský groš"	"Je to jeho Achillova pata"	"Danajský dar"
ŽENA	Správně	62	64	64
	Chybně	4	2	2
MUŽ	Správně	16	18	16
	Chybně	2	0	2
Úspěšnost [%]		92,86	97,62	95,24
Celková úspěšnost [%]		95,24		
Celkem osob		84		

Tabulka č. 6

Jediným použitým frazémem obsahujícím biblický výraz je spojení *jidášský groš*. Tento frazém zodpovědělo správně 80,49 % ze všech dotazovaných a znalost mezi jednotlivými generacemi se značně liší. Výbornou znalost prokázali respondenti nad padesát jedna let (92,86 % - viz Tabulka č. 6) i respondenti střední věkové generace (91,36 % - viz Tabulka č. 5). Naopak velmi nízká znalost byla zjištěna u mladší generace, v níž správně odpovědělo pouhých 56,79 % osob (viz Tabulka č. 4).

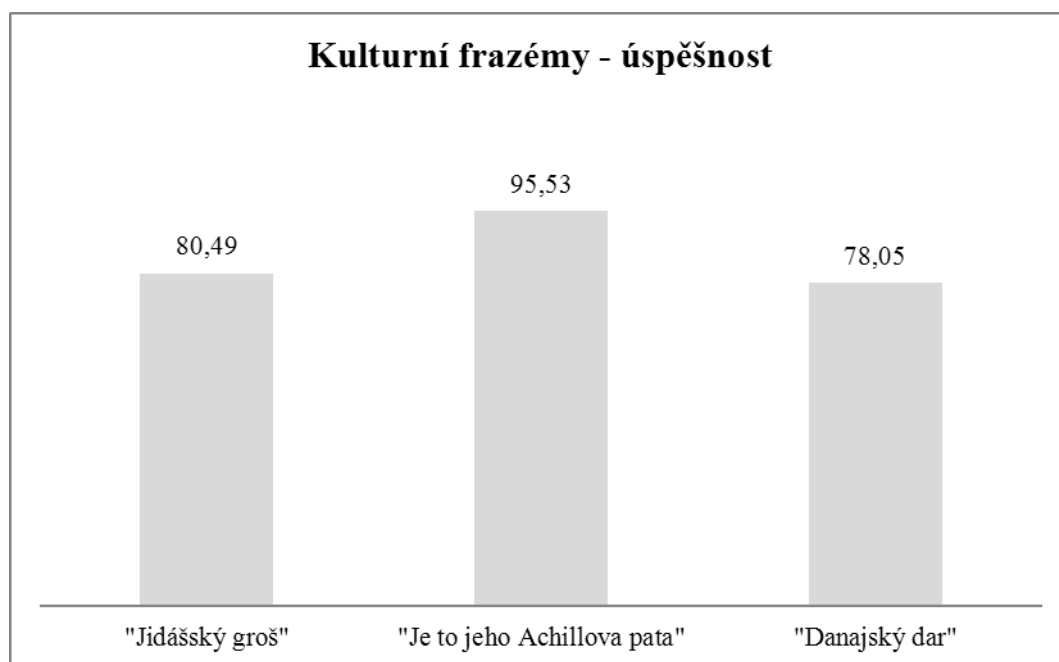
Prvním kulturním frazeologismem s antickým původem je frazém *Je to jeho Achillova pata* (slabina, vada někoho nebo něčeho, která jej může negativně ovlivnit nebo ohrozit⁶⁶). Starší i střední generace prokázala, že rozumí velmi dobře, protože respondenti od dvaceti do padesáti let dosáhli 100 % (viz Tabulka č. 5) a generace osob starších jedenapadesáti let 97,62 % (viz Tabulka č. 6). V tomto případě dosáhla relativně vysokého počtu správných odpovědí i mladší generace s 88,89 % (viz Tabulka č. 4). Celkem na tento frazém odpovědělo správně 95,53 % dotazovaných.

I druhý frazém s prvky antické mytologie *danajský dar* (něco darovaného nebo darováním získaného, co místo užitku přináší obdarovanému škodu, někdy až zhoubu, ubližuje mu; odvozeno od trojského koně, kterého Tróje věnovali Danaové, tedy Řekové⁶⁷) prokazuje relativně vysokou míru porozumění u starší generace, která dosáhla 95,24 % (viz Tabulka č. 6) správných odpovědí, ale také u střední generace s 90,12 % (viz Tabulka č. 5).

⁶⁶ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy neslovesné*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1988, str. 232.

⁶⁷ Tamtéž, str. 60.

Mladší generace ale dosáhla pouhých 48,15 % správných odpovědí (viz Tabulka č. 4). Správnou odpověď uvedlo dohromady 78,05 % ze všech respondentů.

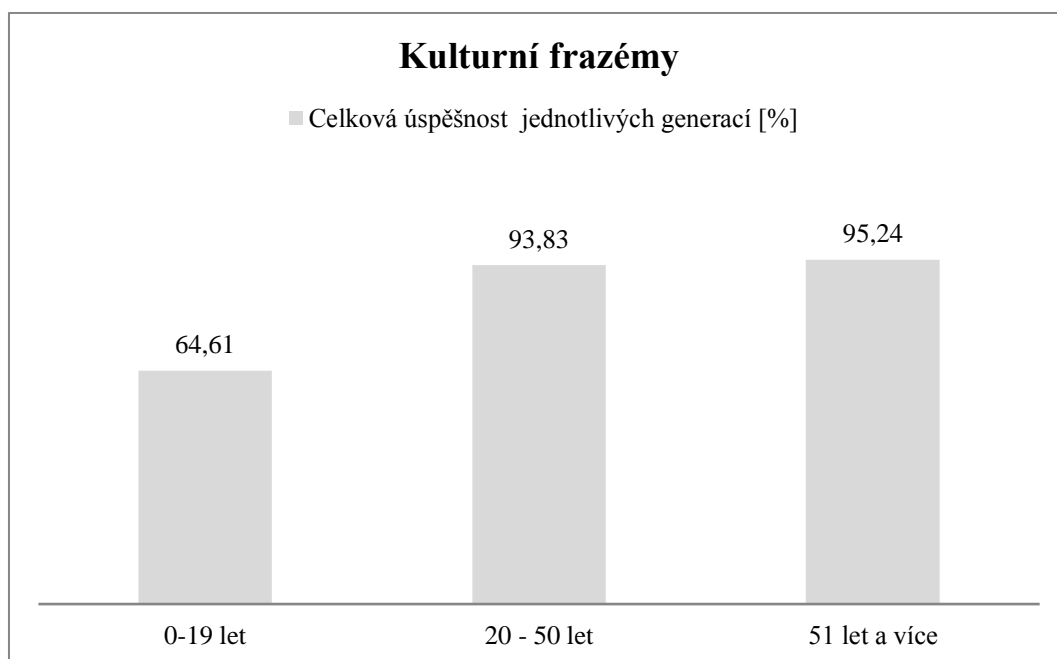
Graf č. 9

2.5.2.1. Mezigenerační rozdíly v porozumění kulturním frazémům

V této skupině frazémů jsou nejvíce patrné rozdíly v porozumění mezi jednotlivými generacemi (viz Graf č. 10), především mezi nejmladší generací a ostatními respondenty. Dle předpokladů, právě u dětí a mládeže je zjištěn nejnižší stupeň porozumění v rámci kulturních frazémů, pouhých 64,61 %. Nejvyšší míru porozumění prokázala starší generace s 95,24 %. Střední generace má také velmi dobré znalosti, dosáhla 93,83 % úspěšnosti.

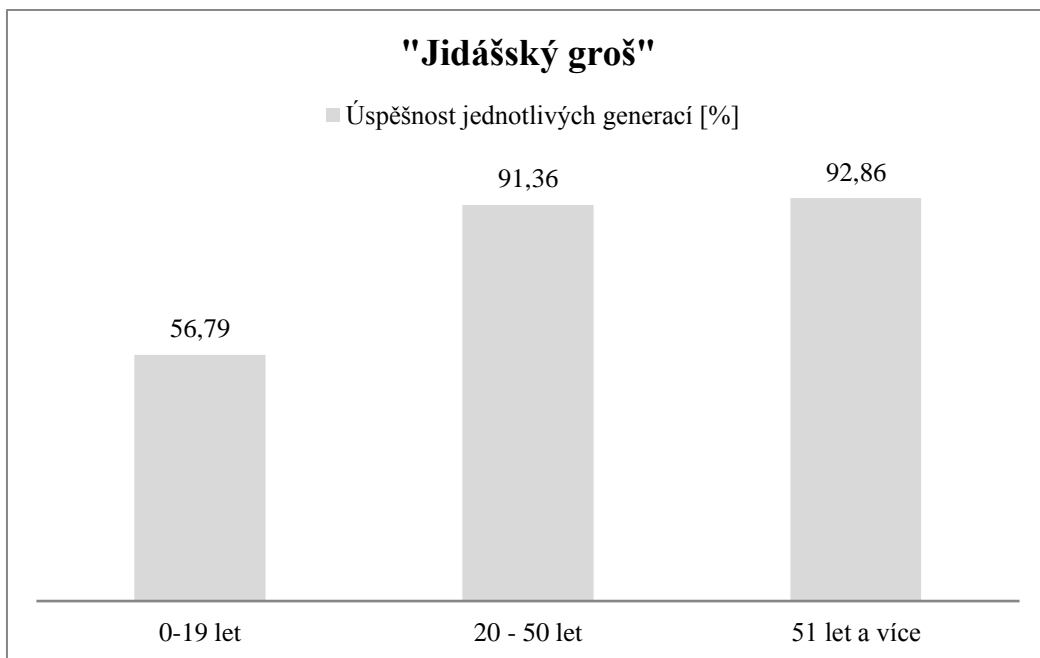
Zkoumaným kulturním frazémům tedy nejlépe rozumí starší generace, velmi dobrou míru porozumění prokázala i generace střední. Mladší generace ale byla v této kategorii opravdu slabá. Domníváme se, že důvodem je především fakt, že znalost kulturních frazémů si člověk osvojuje především během studií a života. Jedná se převážně o knižní frazémy, které jsou součástí společného kulturního dědictví.

Zjištěné nižší procento porozumění frazému s biblismem lze přisoudit velké míře ateizace, především u mladší, ale také u střední generace. Starší respondenti naopak prokázali svou nadprůměrnou znalost židovsko-křesťanského kulturního dědictví Evropy.

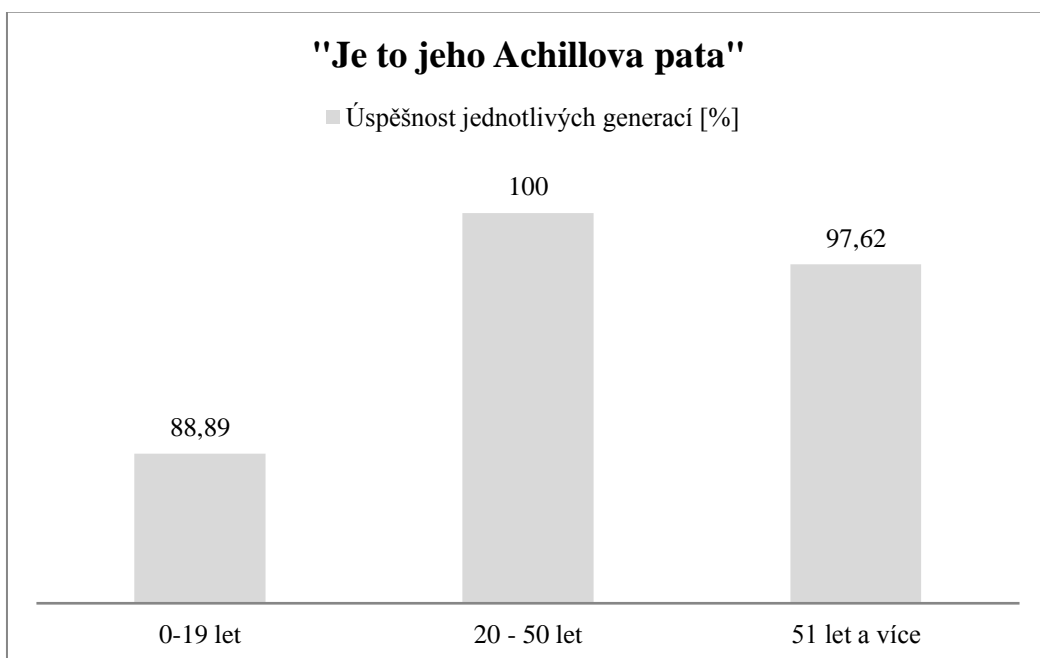

Graf č. 10

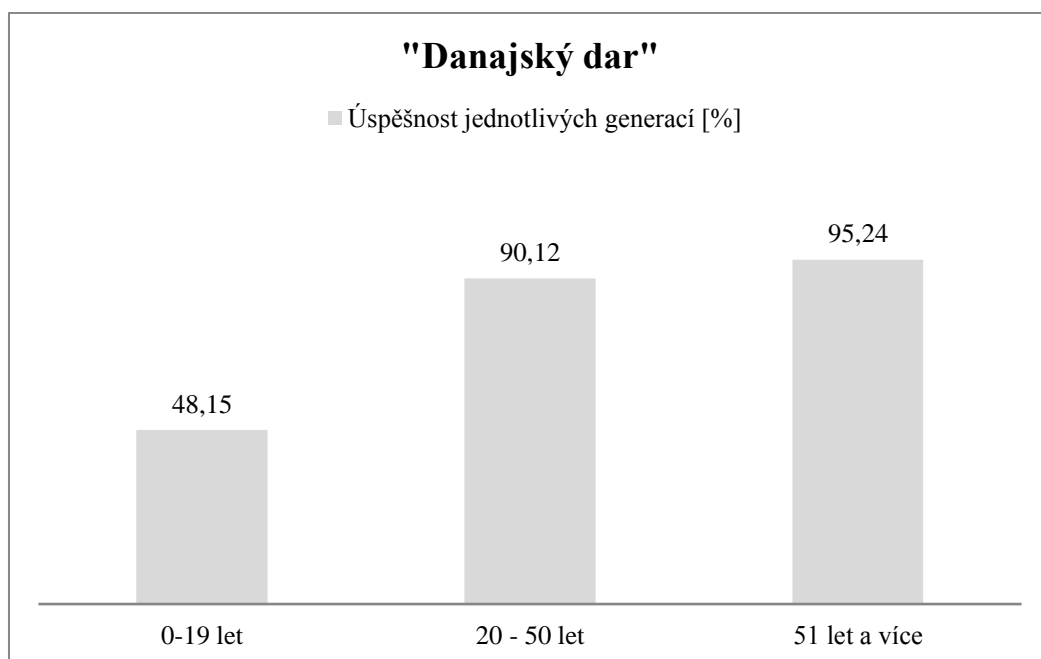
Nejvyšší míra porozumění u všech generací je u frazému *Je to jeho Achillova pata* (viz Graf č. 12, celkem 95,53 % správných odpovědí). Rozdíl v porozumění u jednotlivých generací je u tohoto frazému v rámci skupiny kulturních frazémů nejmenší. Frazém *jidášský groš* činil odpovídajícím značné potíže, respondenti vykazují horší znalost (viz Graf č. 11, celkem 80,48 % správných odpovědí). Zde je i patrný velký rozdíl v míře porozumění mezi jednotlivými generacemi, přičemž starší a střední generace vykazují relativně vysokou znalost i porozumění – přes 90 %, ale z mladší generace tomuto frazému rozumí pouze 56,79 % dotazovaných. Nejmenší stupeň znalosti vykazuje spojení *danajský dar* (viz Graf č. 13, celkem 78,05 % správných odpovědí, to je nejméně v celém výzkumu). Dle očekávání dosáhla opět největší správnosti starší generace a naopak mladší generace vykázala pouze 48,15 % správných odpovědí.

Graf č. 11

Graf č. 12

Graf č. 13

2.5.3. Moderní frazémy

Skupina moderních frazémů obsahuje frazémy přejaté, finanční a slangové. Tato část práce se zabývá tím, jakou míru porozumění prokazují jednotlivé generace, ale také jaká je znalost u běžných mluvčích českého jazyka.

Pohlaví		Odpovědi	<i>"Mít kostlivce ve skříni"</i>	<i>"Vydělal si dva tácy"</i>	<i>"Bejt zkárovanej"</i>
ŽENA	Správně		38	45	28
	Chybně		7	0	17
MUŽ	Správně		26	36	22
	Chybně		10	0	14
Úspěšnost [%]			79,01	100,00	61,73
Celková úspěšnost [%]			80,25		
Celkem osob			81		

Tabulka č. 7

Moderní frazémy [respondenti 20 - 50 let]				
Pohlaví	Odpovědi	<i>"Mít kostlivce ve skříni"</i>	<i>"Vydělal si dva tácy"</i>	<i>"Bejt zkárovanej"</i>
ŽENA	Správně	45	46	46
	Chybně	1	0	0
MUŽ	Správně	31	35	34
	Chybně	4	0	1
Úspěšnost [%]		93,83	100,00	98,77
Celková úspěšnost [%]		97,53		
Celkem osob		81		

Tabulka č. 8

Moderní frazémy [respondenti 51 let a více]				
Pohlaví	Odpovědi	<i>"Mít kostlivce ve skříni"</i>	<i>"Vydělal si dva tácy"</i>	<i>"Bejt zkárovanej"</i>
ŽENA	Správně	56	66	66
	Chybně	10	0	0
MUŽ	Správně	16	18	18
	Chybně	2	0	0
Úspěšnost [%]		85,71	100,00	100,00
Celková úspěšnost [%]		95,24		
Celkem osob		84		

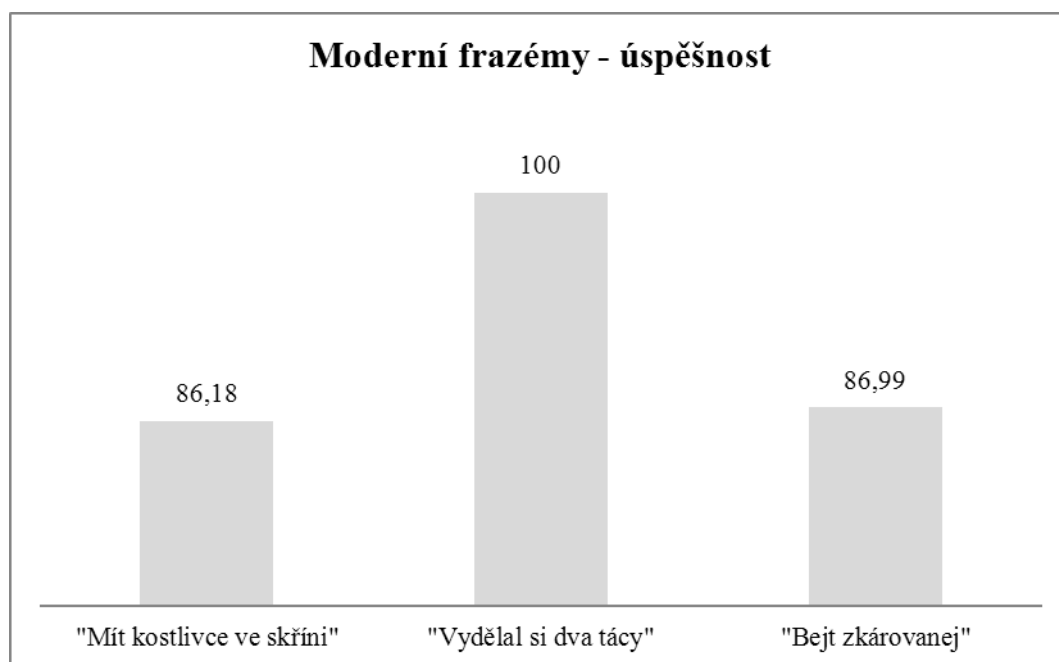
Tabulka č. 9

Nejúspěšnější ze všech moderních frazémů, ale také ze všech frazémů celkem, se dle výsledů výzkumu stal frazém týkající se financí a peněžních jednotek *Vydělal si dva tácy* (dva tisíce). U něj, jako u jediného ze všech použitých, účastníci všech generací prokázali stoprocentní míru porozumění (viz Tabulka č. 7–9).

Průzkum prokázal stoprocentní znalost také u moderního slangového frazému *bejt zkárovanej* (nebo též zlinkovanej – být odporně, nechutně opilý a téměř ani nebýt schopný

pohybu a sebekontroly⁶⁸) u starší generace (viz Tabulka č. 9), 98,77 % u generace střední (viz Tabulka č. 8) a jen 61,73 % u respondentů mladší generace (viz Tabulka č. 7).

Význam moderního přejatého frazému *mít kostlivce ve skříni* (mít nějaké tajemství, schované před ostatními, se kterým se člověk nechce chlubit, případně nějaká schovávaná minulost člověka – tento frazém jsme ve Slovníku české frazeologie a idiomatiky nenalezli) správně zodpovědělo 86,18 % z celkového počtu odpovídajících. Nejnižší znalost opět prokázala mladší generace – 79,01 % (viz Tabulka č. 7), o něco lépe je na tom generace starší s 85,71 % (viz Tabulka č. 9) a nejlépe střední generace s 93,83 % (viz Tabulka č. 8).

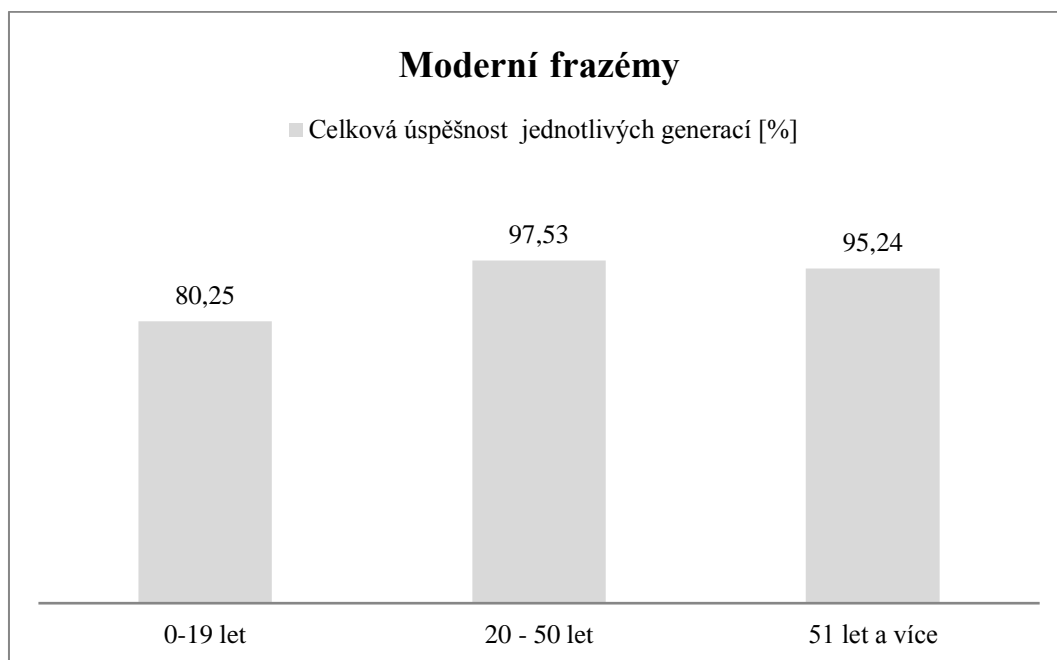

Graf č. 14

2.5.3.1. Mezigenerační rozdíly v porozumění moderním frazémům

V rámci moderních frazémů jsou opět zjištěny rozdíly mezi generacemi (viz Graf č. 15), tyto výsledky ale příliš nepotvrdily naše očekávání. Nejvyšší míra porozumění je zjištěna u střední generace (97,53 správných odpovědí), dále také nečekaně u generace starší jednapadesáti let (95,24 % správných odpovědí). Oproti očekávání, že nejlepší znalost projeví mladší a střední generace ale mladší generace vykazuje nejhorší stupeň porozumění ze všech tří generací, ačkoli znalost je stále vysoká (80,25 % správných odpovědí).

⁶⁸ ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné R-Ž*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0428-9, str. 345.

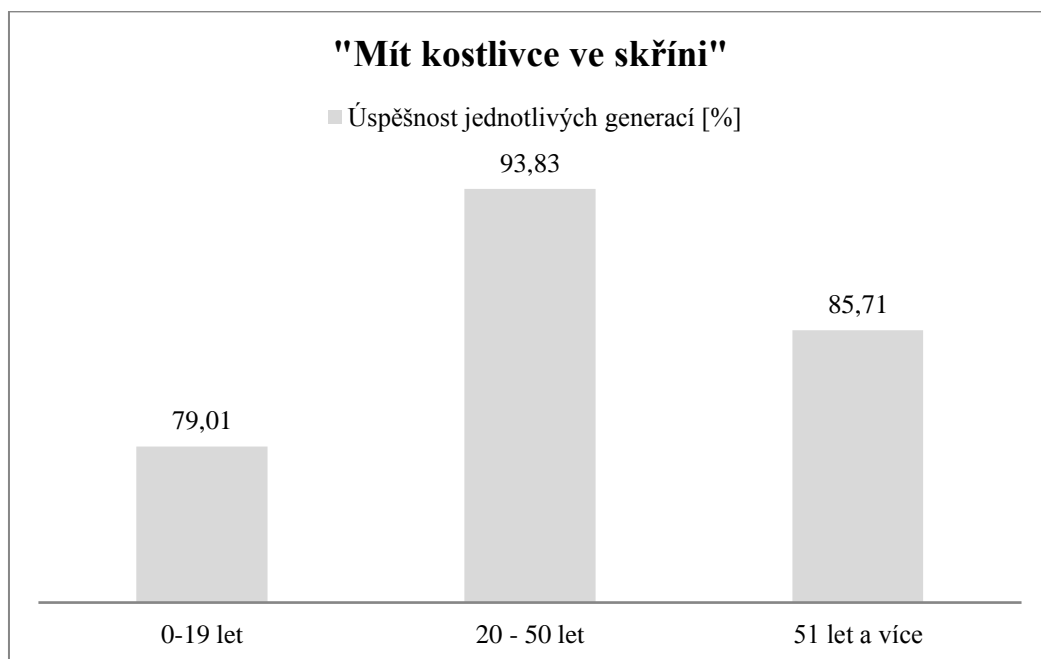

Graf č. 15

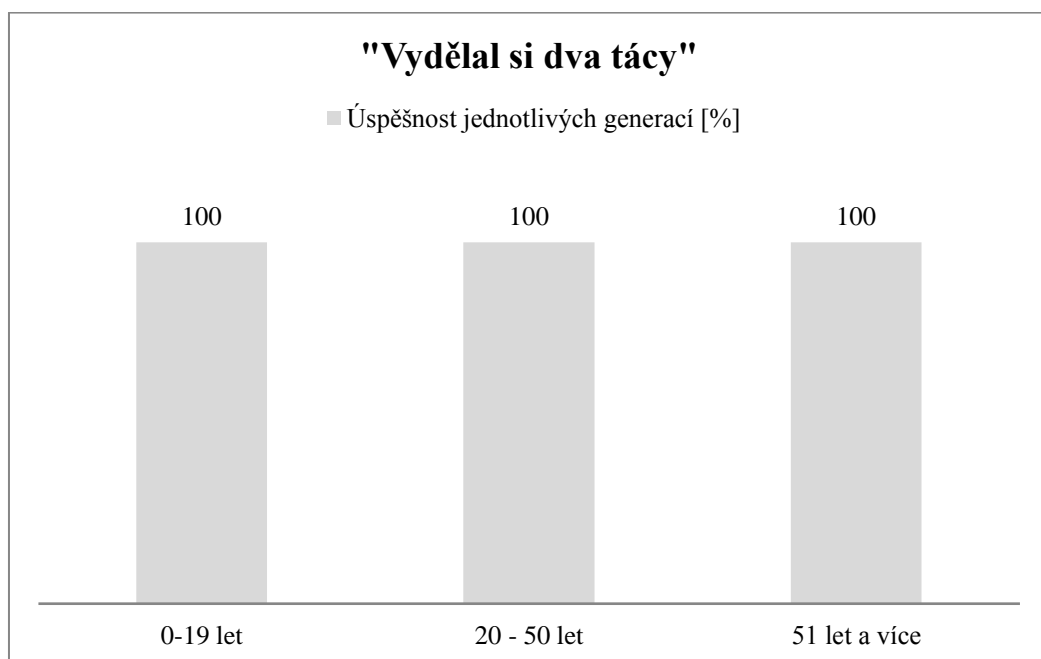
V případě frazému *Vydělal si dva tácy* (dva tisíce) nejsou zjištěny žádné rozdíly. U tohoto frazému týkajícího se financí prokázaly všechny generace stoprocentní míru porozumění (viz Graf č., celkem 100 % správných odpovědí). Tyto frazémy jsou v běžné komunikaci mluvčích velmi časté a tak bylo potvrzeno naše očekávání jejich velké znalosti mezi lidmi. Velkým překvapením ale pro nás jsou výsledky mezigeneračních rozdílů v porozumění následujícím frazémům. V rámci frazeologického spojení *bejt zkárovanej* se předpokládala nejvyšší znalost hlavně u střední generace. Nejvyšší míru porozumění ale vykazuje generace starší, v níž všichni respondenti odpověděli správně. Je ale nutné říci, že i u střední generace je míra porozumění opravdu velmi vysoká (viz Graf č., 86,99 % správných odpovědí). Poslední zkoumaný frazém – *Mít kostlivce ve skříni* byl ze skupiny moderních frazémů pro respondenty nejproblematictější (viz Graf č., 86,18 % správných odpovědí). Dle očekávání byla nejlepší míra porozumění zjištěna u střední generace.

Důvodem neznalosti frazému *bejt zkárovanej* u mladší generace je také fakt, že by se osoby mladší osmnácti let ještě neměly ve svém životě příliš setkávat s touto mimojazykovou zkušeností a navíc se jedná spíše o hanlivé označení v mluvě určitých společenských vrstev, se kterými se tato věková kategorie příliš nestýká. Stejná skutečnost platí také u frazému *Mít kostlivce ve skříni*, ačkoli u tohoto spojení jsme očekávali podstatně nižší znalost u starší

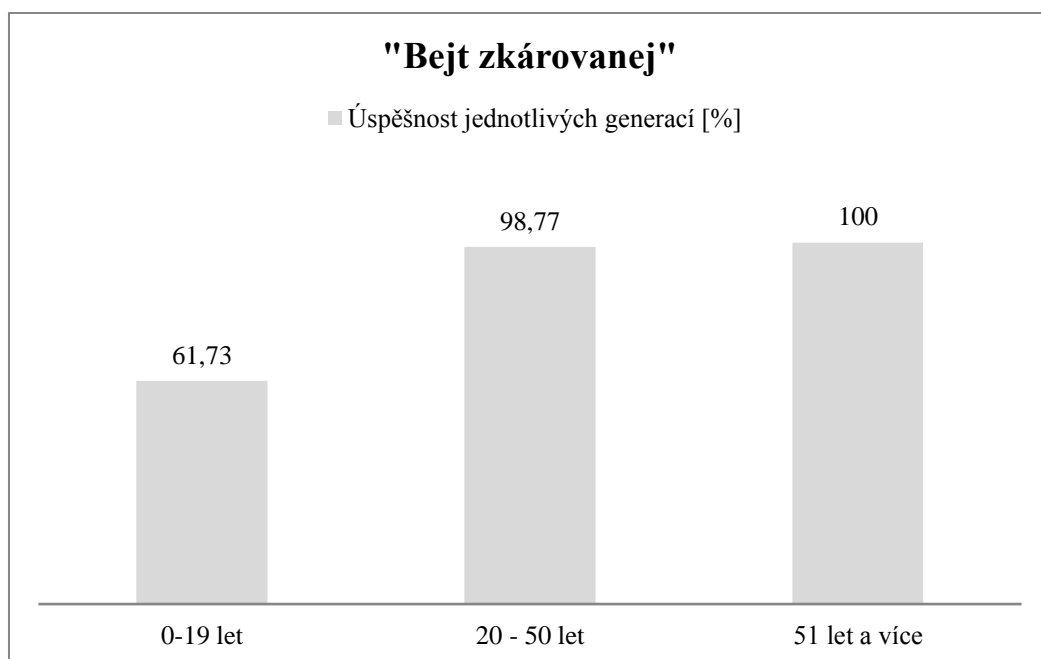
generace, protože se jedná o frazém nový, do češtiny přejatý a typický především pro mluvu mladších osob. Ačkoli nejlepší míru porozumění tomuto frazému vykazala generace střední, což splnilo naše očekávání, znalost starší generace je stále velmi nadprůměrná.

Graf č. 16

Graf č. 17

Graf č. 18

2.5.4. Mezigenerační rozdíly ve frekvenci používání frazeologismů

V následující části práce se zabýváme rozdíly ve frekvenci používání určitých typů frazémů mezi jednotlivými věkovými generacemi. Je samozřejmé, že se jazyk a slovní zásoba u každé generace liší (viz podkapitola 1.3.4.) a tyto změny se projevují i ve frazeologii. A to nejen v porozumění, ale také ve frekvenci používání určitých frazémů v jejich mluvě. Dotazník, na jehož základě byl veden výzkum, se respondentů dotazoval také na to, jak často používají daný frazém a výsledky prokázaly, že je opravdu možné vysledovat rozdíly ve frekvenci používání určitých typů frazémů u jednotlivých generací. Je nutné říci, že někteří respondenti například uvedli, že některý z frazémů často používají, ale jeho význam učili špatně, z čehož plyne, že ne vždy jsou frazeologické jednotky používány správně.

Pokud tedy v rámci tohoto šetření porovnáme celkovou frekvenci používání frazémů, docházíme k závěru, že frazeologii obecně ve své mluvě používá nejméně mladší generace. Střední generace vykazuje určité odchylky a výjimky, ale jak znalost, tak i frekvence je řekněme průměrná. Naopak starší generace využívá frazémy ve své komunikaci relativně často, s výjimkou frazémů moderních. Tato skutečnost je dle našeho názoru spjata především s mírou porozumění daným frazémům, ale také s bohatostí slovní zásoby a kultivovaností projevu, která se u mluvčího tříbí teprve s narůstajícím věkem, ale také se stoupajícím

vzděláním a přibývajících jazykovými i mimojazykovými zkušenostmi, které člověk získává během svého života.

2.5.4.1. Mezigenerační rozdíly ve frekvenci používání lidových frazémů

V rámci lidových frazémů výzkum prokázal velké rozdíly z hlediska frekvence jejich používání u jednotlivých generací. Dle výsledků lidové frazémy nejméně používá mladší generace.

Více než polovina dotázaných z věkové skupiny do devatenácti let u všech lidových frazémů, které jsou v dotazníku použity, odpověděla, že tyto frazémy vůbec nepoužívá. Nejméně je touto generací používaný frazém *Rozumíš tomu jako koza petrželi* (šedesát devět respondentů mladší generace uvedlo, že jej vůbec nepoužívá). Druhým nejméně používaným frazémem u mladších osob je *Utáhli do na vařený nudli* (šedesát šest respondentů mladší generace uvedlo, že jej vůbec nepoužívá). Následujícím frazémem je *Čumí jako tele na nový vrata* (šedesát pět respondentů mladší generace uvedlo, že jej vůbec nepoužívá). U frazeologických spojení *sekat latinu a polykat andělíčky* byla zjištěna větší míra používání (padesát sedm respondentů této generace uvedlo, že jej vůbec nepoužívá). Nejvíce používaným frazémem mladé generace je spojení boží dopuštění, které vůbec nepoužívá pouze padesát čtyři z dotazovaných respondentů, ostatní jej využívají ve své řeči alespoň zřídka (viz Tabulka č. 10).

Střední generace používá lidové frazémy o něco více, ale stále najdeme takové, které nepoužívá téměř vůbec (viz Tabulka č. 11). Nejméně používaným lidovým frazémem střední generace je spojení *polykat andělíčky* (čtyřicet devět respondentů uvedlo, že jej vůbec nepoužívá), následuje frazém *Utáhli ho na vařený nudli* (třicet osm respondentů vůbec nepoužívá) a *boží dopuštění* (třicet sedm respondentů vůbec nepoužívá). Naopak občas nebo často používané jsou frazémy *sekat latinu a Rozumíš tomu jako koza petrželi*. Nejvíce používaným lidovým frazémem u střední generace je přirovnání *Čumí jako tele na nový vrata*, které běžně používá dvacet respondentů a alespoň občas dvacet tři respondentů. Vůbec jej nepoužívá pouze šestnáct dotazovaných osob.

Generace osob starších jednapadesáti let používá lidové frazémy poměrně často. Jediným málo frekventovaným frazémem je spojení *polykat andělíčky*, u kterého sice starší generace prokázala největší míru porozumění, ale používá ho relativně málo (dvacet pět respondentů uvádí, že jej využívá velmi zřídka a třicet jedna respondentů ho nepoužívá

vůbec). Druhým méně používaným frazeologismem u této generace je frazém *Utáhli ho na vařený nudli*, který velmi zřídka používá dvacet devět respondentů a vůbec ho nepoužívá dvacet tři dotazovaných starší věkové skupiny. Ostatní zkoumané lidové frazémy jsou starší generací velmi nebo alespoň občas používané (viz Tabulka č. 12).

Výsledky průzkumu tedy vykazují, že lidové frazémy nejvíce používá starší generace respondentů, stejně jako u ní byla zjištěna nejvyšší míra porozumění. Velmi uspokojivé znalosti i relativně častou frekvenci používání dosahuje také generace střední. Děti a mládež do devatenácti let lidové frazémy využívá ve své běžné komunikaci velmi málo. Obecně se jako nejpoužívanější u všech generací ukázal frazém *Čumí jako tele na nový vrata*.

Domníváme se, že důvodem skutečnosti, že mladší mluvčí méně používají lidovou frazeologii, je také fakt, že těmto frazémům méně rozumí (viz podkapitola 2.4.1.).

Lidové frazémy [respondenti 0 - 19 let]						
Odpovědi	<i>"Sekat latinu"</i>	<i>"Rozumíš tomu jako koza petrželi"</i>	<i>"Čumí jako tele na nový vrata"</i>	<i>"Boží dopuštění"</i>	<i>"Polykat anděličky"</i>	<i>"Utáhli ho na vařený nudli"</i>
Velmi často/běžně	2	1	3	3	3	3
Občas	7	4	5	6	5	5
Velmi zřídka	15	7	8	18	16	7
Nepoužívám	57	69	65	54	57	66
Celkem osob	81					

Tabulka č. 10

Lidové frazémy [respondenti 20 - 50 let]						
Odpovědi	<i>"Sekat latinu"</i>	<i>"Rozumíš tomu jako koza petrželi"</i>	<i>"Čumí jako tele na nový vrata"</i>	<i>"Boží dopuštění"</i>	<i>"Polykat anděličky"</i>	<i>"Utáhli ho na vařený nudli"</i>
Velmi často/běžně	10	10	20	3	0	0
Občas	29	32	23	19	12	23
Velmi zřídka	27	21	22	22	20	20
Nepoužívám	15	18	16	37	49	38
Celkem osob	81					

Tabulka č. 11

Lidové frazémy [respondenti 51 let a více]						
Odpovědi	"Sekat latinu"	"Rozumiš tomu jako koza petrželi"	"Čumí jako tele na nový vrata"	"Boží dopuštění"	"Polykat andělíčky"	"Utáhli ho na vařený nudli"
Velmi často/běžně	7	10	14	21	8	9
Občas	40	33	37	33	20	23
Velmi zřídka	24	23	16	21	25	29
Nepoužívám	13	18	17	9	31	23
Celkem osob	84					

Tabulka č. 12

2.5.4.2. Mezigenerační rozdíly ve frekvenci používání kulturních frazémů

Průzkum prokázal také rozdíly ve frekvenci používání mezi generacemi. Tyto rozdíly ale již nejsou tak citelné jako u frazémů lidových. Jsou také patrné rozdíly mezi užíváním frazémů s biblickým (křesťanským) původem a frazémů s původem z antické mytologie.

Mladší generace dle výsledků výzkumu kulturní frazémy téměř nepoužívá, nejméně potom spojení *jidášský groš* (sedmdesát pět respondentů odpovědělo, že tento frazém nepoužívá). Podobné výsledky ale vykazují také frazémy *Je to jeho Achillova pata* a *danajský dar* (viz Tabulka č. 13).

Střední generace téměř vůbec nepoužívá frazém *jidášský groš* (sedmdesát jedna odpovídajících uvedlo, že frazém vůbec nepoužívá). Frazém *danajský dar* do své slovní zásoby zařadilo téměř 50 % respondentů této věkové skupiny. Nejfrekventovanější je frazém *Je to jeho Achillova pata*, který ale alespoň zřídka aktivně používá 66,67 % respondentů střední generace. (viz Tabulka č. 14).

Také kulturní frazémy, stejně jako předchozí lidové, nejvíce používá starší generace respondentů nad padesát jedna let. Konkrétně používají hlavně frazémy s antickou tematikou, tedy frazémy *Je to jeho Achillova pata* (85,71 % respondentů alespoň zřídka tento výraz používá, 38,10 % respondentů dokonce běžně nebo velmi často) a *danajský dar* (alespoň zřídka jej používá 85,06 % dotazovaných, běžně 27,38 % osob) – viz Tabulka č. 15).

Důvodem vyšší frekvence používání kulturních frazémů u starší generace jsou samozřejmě její větší znalosti v tomto ohledu, jak prokázal i výzkum míry porozumění. Mladší respondenti nemají tak hluboké znalosti řecké mytologie ani křesťanské kultury a tradice. Ta sice patří k evropské tradici, ale vzhledem k stále vyšší míře ateizace ve

společnosti jsou s ní lidé stále méně obeznámeni. Dále je také znalost a tedy i používání závislé na vzdělání mluvčích (viz výše).

Kulturní frazémy [respondenti 0 - 19 let]			
Odpovědi	<i>"Jidášský groš"</i>	<i>"Je to jeho Achilova pata"</i>	<i>"Danajský dar"</i>
Velmi často/běžně	0	4	2
Občas	0	13	6
Velmi zřídka	6	20	8
Nepoužívám	75	44	65
Celkem osob	81		

Tabulka č. 13

Kulturní frazémy [respondenti 20 - 50 let]			
Odpovědi	<i>"Jidášský groš"</i>	<i>"Je to jeho Achilova pata"</i>	<i>"Danajský dar"</i>
Velmi často/běžně	0	7	2
Občas	1	32	22
Velmi zřídka	9	15	15
Nepoužívám	71	27	42
Celkem osob	81		

Tabulka č. 14

Kulturní frazémy [respondenti 51 let a více]			
Odpovědi	<i>"Jidášský groš"</i>	<i>"Je to jeho Achilova pata"</i>	<i>"Danajský dar"</i>
Velmi často/běžně	1	32	23
Občas	6	18	29
Velmi zřídka	37	22	22
Nepoužívám	40	12	10
Celkem osob	84		

Tabulka č. 15

2.5.4.3. Mezigenerační rozdíly ve frekvenci používání moderních frazémů

Rozdíly ve frekvenci užívání moderních frazémů nejsou z výzkumu příliš patrné. Velké rozdíly lze ale vysledovat v rámci jednotlivých frazémů u všech respondentů.

Výzkum prokázal, že mladší generace moderní frazémy téměř nepoužívá, s výjimkou frazému *Vydělal si dva tácy*, který ale často používají všichni dotazovaní, kromě generace starší, která jej většinou užívá jen zřídka. Oproti tomu střední generace, ačkoli tento typ frazeologie také nepoužívá mnoho z dotazovaných respondentů, vykazuje ve výzkumu, že někteří alespoň občas využívá všechny uvedené. Frekvence je u nich o trochu vyšší než u první skupiny. Naopak starší generace (opět vyjma frazému *Vydělal si dva tácy*) moderní frazémy nepoužívá téměř vůbec, přibližně stejně jako osoby mladší generace

Frazém *Vydělal si dva tácy* vykazuje v rámci moderních frazémů nejen nejvyšší míru porozumění, ale také je ze všech použitých spojení nejvíce používaný, tedy mezi osobami z mladší a střední generace, z nichž nikdo neuvedl, že frazém nepoužívá. U tohoto frazému je z této skupiny také nejvíce patrný mezigenerační rozdíl. Starší generace jej totiž používá méně často a dokonce 27,38 % respondentů uvedlo, že ho nepoužívá vůbec. Zbýlých 72,62 % jej používá alespoň zřídka.

Mladší generace ale ostatní frazémy *mít kostlivce ve skříni* a *bejt zkárovanéj* používá opravdu velmi málo. V případě prvního spojení výsledky dokazují, že ho vůbec nepoužívá 50,62 % respondentů, druhé spojení dokonce 80,25 % respondentů a ani jeden z nich neuvedl, že by frazém používal běžně nebo alespoň občas (viz Tabulka č. 16).

Střední generace obecně moderní frazémy používá také velmi málo, ale u obou zbývajících spojení uvedla, že je alespoň zřídka používá více, než polovina dotazovaných (viz Tabulka č. 17).

Starší generace používá moderní frazémy také relativně málo. Frazém *mít kostlivce ve skříni* vůbec nepoužívá 77,38 % respondentů. Většina zbylých potom jen velmi zřídka. Běžně nebo velmi často jej z této generace nepoužívá žádný dotazovaný. Podobně je na tom i frazém *bejt zkárovanéj*, který vůbec nepoužívá 73,81 %. V tomto případě alespoň 10,71 % respondentů uvedlo, že tento frazém používá běžně (viz Tabulka č. 18).

Moderní frazémy [respondenti 0 - 19 let]			
Odpovědi	<i>"Mít kostlivce ve skříni"</i>	<i>"Vydělal si dva tácy"</i>	<i>"Bejt zkárovanej"</i>
Velmi často/běžně	0	61	2
Občas	0	10	4
Velmi zřídka	15	10	10
Nepoužívám	66	0	65
Celkem osob	81		

Tabulka č. 16

Moderní frazémy [respondenti 20 - 50 let]			
Odpovědi	<i>"Mít kostlivce ve skříni"</i>	<i>"Vydělal si dva tácy"</i>	<i>"Bejt zkárovanej"</i>
Velmi často/běžně	4	60	10
Občas	16	15	20
Velmi zřídka	20	6	12
Nepoužívám	41	0	39
Celkem osob	81		

Tabulka č. 17

Moderní frazémy [respondenti 51 let a více]			
Odpovědi	<i>"Mít kostlivce ve skříni"</i>	<i>"Vydělal si dva tácy"</i>	<i>"Bejt zkárovanej"</i>
Velmi často/běžně	0	14	9
Občas	6	22	6
Velmi zřídka	13	25	7
Nepoužívám	65	23	62
Celkem osob	84		

Tabulka č. 18

3. Závěr

Frazeologie je součástí každého jazyka, tedy i češtiny. Slouží k obohacení slovní zásoby a také k možnému ozvláštnění a úspoře komunikace. Cílem této bakalářské práce bylo pomocí dotazníkové metody zjistit, zda existují nějaké rozdíly v porozumění a následně také používání určitých typů frazémů mezi jednotlivými generacemi rodilých mluvčích českého jazyka. Zjišťovali jsme tedy míru porozumění i frekvenci užívání u každé generace prostřednictvím šetření vedeného pomocí dotazníků, a zjištěné výsledky jsme následně porovnali. Je ale nutné přihlídnout ke skutečnosti, že respondenti, kteří se na něm podíleli, jsou příslušníci různých sociálních vrstev a také mají rozdílné vzdělání.

Chtěli jsme také dosáhnout toho, abychom získali rovnoměrné počty vyplněných dotazníků od všech tří generací, které jsme předem vymezili. Tato podmínka byla splněna a tak je možné porovnávat výsledky jednotlivých generací mezi sebou.

Již v úvodu práce jsme stanovili předpoklady, které jsme se snažili ověřit a dokázat v průběhu výzkumu. Z výsledků průzkumu můžeme konstatovat, že naše předem dané teze byly z velké většiny potvrzeny.

První předpoklad, že starší věkové skupiny lépe rozumí lidovým a kulturním frazémům než mladší generace, která se ale pravděpodobně lépe orientuje v moderních a přejetých frazémech. Ty mohou naopak činit potíže generaci starší. Výzkum předpoklady víceméně potvrzuje, protože jsou patrné rozdíly v porozumění u jednotlivých věkových kategorií. Mladší generace respondentů vykazuje nejnižší stupeň porozumění u všech typů použitých frazémů, tedy jak v rámci frazémů lidových, tak i kulturních a moderních. Neplatí však, že by jejich znalosti byly malé. U lidových frazémů navzdory předpokladu prokazují děti a mládež velmi uspokojivou znalost, dokonce nejvyšší ze všech frazémů. Méně rozumí frazeologii kulturní, která je ale z velké části závislá na vzdělání a mimojazykových zkušenostech mluvčích. Překvapivě ale moderní frazeologii rozumí mladší generace nejméně ze všech respondentů, ačkoli v rámci této generace se jedná o skupinu frazémů, v níž je nejúspěšnější. Střední generace velmi dobře rozumí všem skupinám frazémů. V rámci své generace rozumí respondenti nejméně frazeologii kulturní. Starší generace dle předpokladů nejlépe rozumí lidovým frazémům. Překvapením je ale zjištění, že tato generace vykazuje velmi vysokou míru porozumění i v rámci frazémů moderních, ačkoli jsme očekávali, že jí moderní frazeologie bude činit největší problémy.

Platí tedy, že nejnižší míru porozumění frazémům obecně vykazuje nejmladší generace. Střední generace rozumí velmi dobře a ještě lépe je na tom generace starších

respondentů. Na této skutečnosti se ale nepodílí jen věk respondentů, ale také jejich životní zkušenosti, které v životě získávají. Je ale nutné dodat, že výzkum potvrzuje nadprůměrnou znalost frazémů u českých rodilých mluvčích všech generací, na všechny otázky totiž odpovědělo správně celkem 51,22 % respondentů.

Dalším předpokladem byla skutečnost, že frazeologii ve své mluvě častěji používá starší generace než střední věková skupina a mladší generace, u níž se předpokládala minimální frekvence. I tento předpoklad se výzkumem potvrdil, protože i dle výsledků výzkumu, který jsme provedli, mladší generace používá frazémy nejméně ze všech dotazovaných skupin. Střední generace používá frazémy poměrně častěji a starší generace ještě více, ovšem odlišnosti jsou patrné i mezi frazeologickými typy v rámci každé generace. Je také prokázáno, že starší generace je používá naopak často a nejvíce. Frekvence používání se tedy mezi jednotlivými generacemi liší, avšak lze říci, že frazémy nejsou příliš používanými prostředky a slouží především k ozvláštňení promluvy a zvýraznění nějaké situace.

Nejvyšší míru porozumění ale také nejvyšší frekvenci používání u všech generací vykazuje frazém s finančním zaměřením.

Z pedagogického hlediska lze říci, že by vyučující, ale především i rodiče, měli během komunikace s dětmi více používat určitá frazeologická spojení, především z oblasti kulturní a lidové frazeologie, které nejméně rozumí právě děti a mládež. To by mohlo vést ke zlepšení porozumění frazeologii u této věkové generace a následně ke zlepšení chápání nejen češtiny jako jazyka, ale také kultury – a to nejen české, ale také celoevropské. Docházelo by také k obohacování jejich slovní zásoby. V důsledku toho, že právě nejmladší generace mnoha frazeologismům nerozumí, mohou velmi často vznikat situace, kdy neporozumějí celému sdělení, a může docházet k nedorozuměním.

Domníváme se, že tato práce by mohla být základním pilířem dalších výzkumů, které by se o něj mohly opřít. Jistě by totiž bylo velmi přínosné a zajímavé se touto tematikou dále zabývat.

4. Seznam literatury

ČECHOVÁ, Marie. Dynamika frazeologie. In: *Naše řeč* [online]. 1986, roč. 69, č. 4. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6639>.

ČECHOVÁ, Marie. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. In: *Naše řeč* [online]. 1993, roč. 76, č. 4 [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7146>.

ČECHOVÁ, Marie, Jan CHLOUPEK, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná česká stylistika*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 342 s. ISBN 80-86642-00-3.

ČECHOVÁ, Marie a Kamila KARHANOVÁ. K recepci kulturních frazémů v současné komunikaci. In: *Naše řeč* [online]. 1995, roč. 78, č. 3 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7245>.

ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1982, 239 s.

ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Přirovnání*. 1.vyd. Praha: Academia, 1983, 496 s.

ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy neslovesné*. 1.vyd. Praha: Academia, 1988, 512 s.

ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné A-P*. 1.vyd. Praha: Academia, 1994, 757 s. ISBN 80-200-0347-0.

ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné R-Ž*. 1.vyd. Praha: Academia, 1994, 634 s. ISBN 80-200-0428-9.

DANEŠ, František. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Academia, 1997, 292 s., ISBN 80-200-0617-6.

FILIPEC, Josef. Česká frazeologie. In: *Naše řeč* [online]. 1984, roč. 67, č. 3 [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6460>.

GREPL, Miroslav a kol.. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1995, 800 s. ISBN 80-7106-134-4.

HASIL, Jiří. *Interkulturní aspekty mezikulturní komunikace*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2011, 221 s. ISBN 978-80-7414-400-4.

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě a tvoření slov*. 1. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1969, 70 s.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.

JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, 232 s. ISBN 80-7178-749-3.

LINHART, Jiří, Alena VODÁKOVÁ a Miloslav PETRUSEK. *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, 2 sv., 747 s. ISBN 80-7184-311-3.

MACHAČ, Jaroslav. K nespisovným složkám frazeologie národního jazyka. In: *Naše řeč* [online]. 1979, roč. 62, č. 1. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6093>.

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 2. přepracované vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2006, 247 s. ISBN 80-79290-244-X.

5. Resumé

Práce se zabývá sledováním rozdílů v používání a porozumění frazémů mezi jednotlivými generacemi. Zohledňuje také frekvenci využívání a subjektivní názor mluvčích na konkrétní spojení.

Teoretická část obsahuje vysvětlení pojmů a termínů, klasifikací frazémů a všímá si také proměn, kterými v současné době jazyk a frazeologie prochází apod. Většina teoretických poznatků je potom dokazována na konkrétních příkladech.

Praktická část zahrnuje praktický výzkum, který je veden prostřednictvím dotazníků s uzavřenými otázkami. Zabývá se proměnami v používání a chápání frazeologismů v mezilidské komunikaci.

Účelem je zjistit, jak členové jednotlivých generací takovým jazykovým prostředkům rozumí a jak často takové jazykové prostředky používají a následně analyzovat rozdíly mezi jednotlivými věkovými skupinami. Ve třech předem stanovených generacích se práce pokusí představit společné, ale také naopak odlišné tendence v porozumění a používání frazeologických jednotek a odpovědět na předem stanovené teze.

Abstract

The bachelor's project is concerned with the examination of the differences in the use and the understanding of the idioms among the generations. It also observes the frequency of use and a subjective view of the speakers on a particular phrases.

The theoretical part contains the explanations of the concepts and terms, classification of the idioms and attends the changes that the language and the phraseology are currently undergoing etc. Most of the theoretical knowledge is then verified by specific examples.

The practical part includes the practical research accomplished via the questionnaires with separated questions. It is concerned with the changes of the use and understanding of the idioms in the interpersonal communication.

The purpose of the project is to determine how the members of the particular generations understand such linguistic instruments, how often is such linguistic instrument used and then to analyze the differences among the age groups. The project attempts to present the common and also, on the contrary, the different trends of the understanding and the use of phraseological units and to answer to the predetermined thesis.

6. Klíčová slova

frazeologie, frazém, idiom, generace, výzkum frazeologie, porozumění frazémům, mezigenerační rozdíly, změny v současném jazyce, frekvence v používání frazeologie

Keywords

phraseology, phrase, idiom, generation, research phraseology, understanding of phrases and idioms, intergenerational differences, changes in current language, frequency of phraseology use

3. Co znamená, pokud někomu řeknete: „Rozumíš tomu jako koza petrželi.“? Zakroužkujte zvolenou odpověď.

- a) že je v něčem opravdu zběhlý a rozumí tomu (je odborník)
- b) že něčemu vůbec nerozumí
- c) že má velkou chuť k jídlu

→ Zakroužkujte, jak často tento frazém používáte:

- a) velmi často/běžně,
- b) občas,
- c) velmi zřídka,
- d) nepoužívám

4. Co znamená, pokud někomu řeknete, že: „Čumí jako tele na nový vrata“? Zakroužkujte zvolenou odpověď.

- a) že špatně vidí
- b) že na někoho kouká špatně, naštvane
- c) že nechápavě, udiveně kouká

→ Zakroužkujte, jak často tento frazém používáte:

- a) velmi často/běžně,
- b) občas,
- c) velmi zřídka,
- d) nepoužívám

5. Co znamená slovní spojení „boží dopuštění“? Zakroužkujte zvolenou odpověď.

- a) pohroma (přírodní, živelná, hromadné neštěstí...)
- b) radostná událost (např. narození dítěte)
- c) křesťanský svátek

→ Zakroužkujte, jak často tento frazém používáte:

- a) velmi často/běžně,
- b) občas,
- c) velmi zřídka,
- d) nepoužívám

6. „Vydělal si dva tácy.“ Co to znamená?

- a) dva tisíce
- b) dvě stě korun
- c) dvacet korun

7. Co znamená spojení „jidášský groš“? Zakroužkujte zvolenou odpověď.

- a) měna využívaná na počátku letopočtu
- b) falešné peníze, padělky
- c) peníze poskytnuté za úplatek, za zradu a donášení

→ Zakroužkujte, jak často tento frazém používáte:

- a) velmi často/běžně,
- b) občas,
- c) velmi zřídka,
- d) nepoužívám

8. Co znamená spojení „Je to jeho Achillova pata“? Zakroužkujte zvolenou odpověď.

- a) to, v čem je dobrý, silný
- b) slabina, slabé místo
- c) jeho životní motto, kterým se řídí

→ Zakroužkujte, jak často tento frazém používáte:

- a) velmi často/běžně,
- b) občas,
- c) velmi zřídka,
- d) nepoužívám

9. Co znamená spojení „danajský dar“? Zakroužkujte zvolenou odpověď.

- a) velký, drahý dar
- b) vzácný, opečovávaný předmět
- c) „dar“, který obdarovanému spíše uškodí

→ Zakroužkujte, jak často tento frazém používáte:

- a) velmi často/běžně,
- b) občas,
- c) velmi zřídka,
- d) nepoužívám

10. Co znamená spojení „bejt zkárovanej“? Zakroužkujte zvolenou odpověď.

- a) být opilý
- b) být unavený
- c) být zavřený (ve vězení)

→ Zakroužkujte, jak často tento frazém používáte:

- a) velmi často/běžně, b) občas, c) velmi zřídka, d) nepoužívám

11. Co znamená spojení „polykat andělíčky“? Zakroužkujte zvolenou odpověď.

- a) rychle pít
b) topit se
c) bát se, modlit se

→ Zakroužkujte, jak často tento frazém používáte:

- a) velmi často/běžně, b) občas, c) velmi zřídka, d) nepoužívám

12. Co znamená, pokud se řekne: „Utáhli ho na vařený nudli“? Zakroužkujte zvolenou odpověď.

- a) svedli ho ze správné cesty
b) lehce ho oklamali, snadno mu něco nalhali, přesvědčili ho
c) i slabý člověk dokázal velké věci

→ Zakroužkujte, jak často tento frazém používáte:

- a) velmi často/běžně, b) občas, c) velmi zřídka, d) nepoužívám

